

ПОЛИМЦИ ЋАЦИ ВАЉЕВСКЕ ПОЉОПРИВРЕДНЕ ШКОЛЕ

Младићи из Полимља, стасали за средњу школу, уписивали су се крајем 19. века у Ваљевску гимназију као благодјејанци (стипендисти) Владе Краљевине Србије. Ту школу, основану 1870. године, учио је онда и Сретен Вукосављевић, будући знаменити научник. Занимљив чланак о тим ђацима написао је својевремено Вукоман Шалипуровић и објавио га у зборнику радова са научног скупа у Пријепољу посвећеног Вукосављевићу.

Неколико деценија доцније на школовање у Ваљеву почело су одлазити ради стицања дипломе Средње пољопривредне школе која у овој вароши постоји од јесени 1923. године. У то време у читавој Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца постојале су само још две такве образовне институције – у словеначком Марибору и хрватским Крижевцима. Важан предуслов за избор Ваљева представљала је и околност да је ова школа имала свој интернат.

Полувековно постојање ваљевске Пољопривредне школе обележено је 1972. године објављивањем књиге са пописом свих њених дотадашњих ученика, пристизалих овамо из читаве некадашње Југославије, понеки и из иностранства. Међу њима налазила су се и многа веома позната имена не само из привреде и из пољопривредне науке већ и оних који уживају висок углед у савим другачијим позивима. Дипломе пољопривредних техничара, школованих у Ваљеву, добили су и наш најзначајнији оперски певач Мирослав Чангаловић и књижевник Добрица Ћосић.

Прва генерација, уписана школске 1923-24. године имала је 50 ђака од којих је 15 било из разних места Црне Горе: Андријевица, Мојковац, Дуб, Вељаш, Бјелоглав, Влаховић, Гошић, Голубовци, Подгорица, Велимље, Горица код Даниловграда, Гориње, Мартинић, Сјегориште, Улцињ.

Припадници друге генерације, уписане наредне школске године, из тих крајева су били: Милисав (отац Драгиша) Вуксановић из Липова у Срезу колашинском, Милорад (Андре) Ђурбабић из Бијелог Поља, Филип (Васе) Лековић из Годиња у Срезу црмничком (Црна Гора) и Мирко (Зана) Поповић из Подгорице.

Сличних примера је мноштво и из наредних година. Издајамо по-

нека имена, пре свега оних некадашњих ђака из места која гравитирају Пријепољу.

Никола, син Саве Милошевића из Дражевића код Нове Вароши, у Ваљеву се школовао за пољопривредног стручњака од школске 1927-28. године, као припадник пете генерације. Са њим је овде био и Димитрије Кнежевић из Драговољиха у Срезу никшићском.

Михаило Обућина (отац Василије), уписан школске 1928-29, дошао је из Нове Вароши.

Милутин Пурић (отац Никодин) је из Радијевића код Нове Вароши (уписан 1929-30). Његовој генерацији припадају: Мило (Вукоте) Килибарда из Велимља и Иван (Јована) Ковачевић из Вилуса; оба места у Срезу никшићском. Такође и Бранко (Бошка) Перуничкић из места Прошћење у Срезу бјелополском.

Жарко (Ристе) Тодоровић из Нове Вароши уписао се 1931-32. године.

Слободан Ковачевић, син Микетин, из места Горње Лапиже у Срезу сјеничком био је припадник једанаесте генерације која је први разред Пољопривредне школе у Ваљеву похађала 1933-34. године.

Из Сјенице је био Јован Џајевић, син Владимирова, припадник 14. генерације (школска 1936-37).

Михаило Баковић, син Тодоров, је из Карошевине у Милешевском срезу (15. генерација ђака).

Шеснаеста генерација (1938-39): Обрен (Владимира) Живаљевић из Штавља у Сјеничком срезу и Раденко (Мићо) Лучић из Виночке у Пријепољском срезу.

Седамнаеста генерација (1939-40): Дарко (Петра) Мелентијевић из Пријепоља.

Двадесет четврта генерација (1946-47): Мехмедалија (Шабана) Долмагић из Нове Вароши; Томислав (Ферика) Јанковић из Пљевља; Василије (Милана) Леовац из Пљевља; Родољуб (Лазара) Панчековић из Пљевља.

Двадесет шеста генерација (1948-49): Бранко (Василија) Вранић из Сјенице; Милојко (Воје) Ракоњац из Вишњице у Сјеничком срезу; Новак (Аћима) Радуловић из места Штавица у Сјеничком срезу.

Двадесет девета генерација (1951-52): Боривоје (Живка) Бојовић из Седобре у Срезу милешевском.

Тридесет шеста генерација (1958-59): Махмуд (Синана) Хашимбеговић из Пријепоља. Посветио се доцније војном позиву и стекао чин пуковника. Ожењен Ваљевком Невеном Жеравчић.

Тридесет седма генерација (1959-60): Василије (Ратка) Крстајић из Пашине Воде у Срезу бјелополском; Станимир (Здравка) Матијевић из Кокиног Брода; Миращ (Владе) Мрдак из Грнчарева у Срезу бјелополском; Дамњан (Чеде) Мандић из Амзића у Срезу пријепољском; Загорка (Ћире) Нићифоровић из Постења у Срезу новопазарском; Владимир (Гаврила) Пауновић из Урсуде у Срезу новопазарском; Ратомир (Ратка) Пијевчевић из Касидола у Срезу пријепољском.

Тридесет девета генерација (1961-62): Радоман (Александра) Марковић из места Бачије у срезу новопазарском.

Четрдесета генерација (1962-63): Мухамед (Ћамила) Чичић из Пријепоља.

Четрдесет и прва генерација (1963-64): Мирко (Веле) Глишовић из Нове Вароши.

Четрдесет и четврта генерација (1966-67): Радован (Витомира) Павовић из места Полокце у Новопазарском срезу.

Школске 1971-72. први разред Средње пољопривредне школе у Ваљеву похађала је Радмила Дамњановић (отац Мирко) из Сувојнице у Срезу бјелополском.

Здравко Ранковић

- **И ја имам своју животну девизу. Она гласи-евро!**
- **Очеви стално причају да су паметнији од своје деце. Па што онда нису измислили све оно што су смислила њихова деца?**
- **Гради се обилазница око Београда! Чини ми се да се нешто и Београдски пашалук смањило!**
- **Једана лепотица се спетљала- са црнцием. И све је легално-црно на бело!**

Стари Влах без музејске збирке и истраживања богатог наслеђа

ОКРЕЋУ ЛЕЂА БЛАГУ ВЕКОВА

Велико заостајање општине Нова Варош на културном пољу у односу на околне градове и потребе најочигледније је у презентацији и заштити културно-историјског наслеђа, чувању традиција и неговању народног стваралаштва, као и издавачкој делатности.

Нова Варош спада у ретке градове који немају музејску или изложбено збирку са експонатима и документима о прошлости. Административно и привредно седишта Старог Влаха још нема поставку која би из таме векова и заборава отргла догађаје и грађу и сачувала их за поколења, обогатила културне садржаја и туристичку понуду.

Просто невероватан и немаран однос према благу векова. Још чудније да општина у срцу немањихке државе и на огњишту српске духовности није прикупила старине и драгоцености богатог наслеђа, нити подстиче ископавања и истраживања. А на овим просторима од вајкада су се, захваљујући значајним комуникацијама, кроз све епохе сударале културе више народа и цивилизација.

Идеја да се у граду под Златаром формира мала музејска збирка и припреми изложба са документима и експонатима о прошлости, стара је преко три деценије. Али, за немар и нерад културним посленицима и онима који су их бирали годинама је изговор био недостатак кадрова и простора, док су неки од експоната нетрагом нестајали.

Када је, реновирањем старе зграде СО у Карађорђевој улици, вредно архитектонско здање спашено од зуба времена, представници власти говорили су да су створени смештајни услови. То је обрадовало љубитеље старина, културне и туристичке посленике и све који знају да нема пута у будућност без очувања трагова прошлости.

У јесен 2002. године Народни музеј из Ужица је, на иницијативе из Нове Вароши (међу којима је било залагање аутора ових редова), предложио решење „већ виђено“ у Чарјетини – збирку и изложбу под кровом Градске библиотеке. Поставка „Нововарошки крај кроз историју“би могла, речено је тада, да буде при Народном музеју (који је регионални музеј Златиборског округа) док се у граду под Златаром не стекну кадровске и финансијске могућности да самостално егзистира.

У реализацији идеје на изради сталне музејске поставке „Нововарошки крај кроз историју“ прикупио би се материјал који се налази на терену и код већ евидентираних појединаца (који би уступили само за излагање у Новој Вароши). Тај материјал био би солидна основа за оснивање музејске збирке комплексног типа, која би била иницијална јединица преко које би се наставили даљи систематско-истраживачки радови из области археологије, етнологије, историје уметности и историје, јер нововарошки крај обилује археолошким остацима, културно-историјским споменицима и правом етнографском ризницом, који ишче-

кују да буду истражени, - написала је тада у писму општини Нова Варош кустос Јелена Ристановић, музејски саветник из Ужица.

У сменама власти и ова идеја је пала у заборав. Тек у пролеће 2008. године ново зрнце наде: поново су започеле активности да се осветли прошлост краја од праисторије, средњег века, периода турске владавине, до устанака, буна и ратова у четири последња века.

Римски споменик, стар 18 векова, ископан у Радоињи

Потписан је уговор са Народним музејом из Ужица о формирању завичајне поставке и доста је урађено на прикупљању грађе и докумената. Само од Војног музеја у Београду добијено је 60 вредних експоната, обезбеђене две етнолошке збирке. У сарадњи са Географским институтом припремљено је 10 карата, на којима је презентован период од досељавања Словена до 12. века, са територијама прве српске државе између Пиве, Таре и Ибра, путевима, жупама, утврђењима и градовима, - рапортирао је новинарима тим поводом др Војислав Суботић, стручни консултант за оснивање завичајне поставке. Убрзо се испоставило да је све то „на дугом дршку“, да се наставља: бахат и недоличан однос према баштини. Опет су недостајала средства да би ужички Музеј наставио активности, као и паре за опремање ентеријера у приземљу старе зграда. Нису вредели ни апели, из општине није било одзива на најаве да ће и Министарство културе помоћи.

У последњих 15 година, после ископавања рушевина цркве Јање и делова града Клак, нигде се није ударило крампом, осим на уском појасу манастира Дубница и остата-

Библиотека чека м музеј – стара зграда СО Нова Варош

ка две цркве у Радоињи, што је урађено уз подршку Милешевске епархије у оквиру радова на обнови светиња.

Где год се закопа у међуречју Увца и Лима наилази се на трагове прошлости. А шта ли све крију Оштрик и Клак и околина некадашњих градова-тврђава, па бројни неистражени локалитети у Бистрици, долини Увца, на Градини у Ојковици, под Јавором и другим местима.

Да ли ће и кад Нововарошани и њихови гости имати прилику да виде сведочанства о устанцима и бунама у 17. и 18. веку, национално-ослободилачким покретима у 19. веку, балканским ратовима...? Хоће ли се прикупити и сачувати бар део грађе и докумената о славном

ЗАТИРАЊЕ ТРАГОВА

Да ли је досадашње окретање леђа културно-историјском наслеђу само кратковидост и заблуда креатора културне политике и развоја града? Је ли им грех на души што су знали да нађу динар и за квази-пројекте и програме кратког даха, не трудећи се да развијају свест о потреби истраживања, изучавања, прикупљања грађе?

Можда је овај немар плод скоројевићких манира, паланачког и поданичког менталитета. Или је, пак, небрига о наслеђу учинак кухиња које раде о глави српског народа, тамо одакле нови картографи вуку потезе, цртају и прекрајају Стари Влах и Рашку област, упорно загирући трагове прошлости. Није ли све из глава оних „лобија“ који су тако вешто спроводили план одузимања шума и пашњака сељацима, те крчмљење природног блага с намером да се испразне ови простори, па деценијама подмукло спречавали градњу путева преко Златибора, Муртенице и Јавора ... Зато, прст на чело!

земљаку војводи Петру Бојовићу и другим знаменитим личностима краја, која је још увек у неким приватним фондovima? Да ли ће се неки експонати вратити тамо где им је и место - у свом завичају?

Час отрежњења, суочавања са истином и вредностима културне баштине не може се одлагати. Беспарица као изговор не пије воду јер се паре могу наћи, ако нигде оно у анализи рада, трошкова и потреба установа које су баш тамо где би требало да је музејска збирка.

Д. Гаџричић

Обележено 30 година постојања Дома културе у Пријеполју

НА ПУТУ ПОВРАТКА У БОЉУ ПРОШЛОСТ

Лета 2009. у Пријеполју је обележено тридесет година постојања Дома културе. Јубилеј је пао у време када се, управо, навршава равно век настојања да мали али дуговек град, ницао и растао уз духовно и културно светилиште - средњовековну Милешеву, добије савремено културно здање.

Угледни Пријеполци, окупулени око Српског православног црквено-певачког друштва *Свети Сава* (основано 1904. године) покренули су пре сто година иницијативу за подизање куће културе коју су назвали – Народни дом. Аутор идејног пројекта првог дома културе у пријеполском крају био је први пријеполски урбанист и сликар **Милан С. Минић** (1889-1961). За почетак 20. века било је то футуристичко здање. Према Минићевом пројекту Народни дом је имао велику салу за концерте и позоришне представе – позорницу, место за оркестар, ложе, галерије и око 250 седишта у сали. Ту је била предвиђена и библиотека са читаоницом. Први светски рат дефинитивно је „убио“ ову културну акцију која је била на прагу реализације. Изградња Народног дома била је предвиђена на месту где се данас налази – Дом културе!

У летопису Пријепоља који се исписује близу седам векова, година 1979. заузео је сигурно значајну страну. Град је тада добио неколико важних, капиталних објеката. Тог лета у Коловрату је отворена Фабрика за специјалну надградњу возила у саставу *ФАП Ливнице*; у Хашимбаговића пољу прве госте је примио нови хотел *Милешева*; на употребу је предат и стамбено-пословни блок *Подварош* са 134 стана и шест продајних објеката опремљених ентеријером и екстеријером по светским стандардима.

Као догађај свих догађаја било је отварање *Дома револуције*. Неопходна средства за његову изградњу, започету септембра 1976, обезбеђена су путем самодоприноса од два одсто на личне дохотке запослених. Допринос је, превасходно за изградњу куће културе, уведен преко основаног Општинског фонда за изградњу објеката друштвеног стандарда на чијем је челу био **Милинко Пузовић**, касније и председник

СО-е Пријепоље, најзаслужнији за покретање и реализацију овог пројекта. У укупној инвестицији вредној 60 милиона тадашњих динара, Општина је преко Фонда сопственим средствима учествовала са чак 54.300.000 динара или више од 90 одсто укупног коштања, чиме Пријеполци могу да се поносе. Уз инвеститора – Општински фонд за изградњу објеката друштвеног стандарда и скоро све остало је било у „локалној режији“. Водећи одговорни пројектант био је Општински завод за урбанизам и пројектовање и његов директор дипл. арх. **Звонко Кубуровић** који је ангажовао аутора идејног решења, професора архитектуре из Београда **Драгана Илића**, док су грађевински радови били поверени пријеполском ГП *Rag*. Док је грађен, објекат је носио име – Дом културе. Општински савез бораца је предложио а СО-е Пријепоље је усвојила предлог да се ово културно здање зове *Дом револуције*. Уз образложење предлагача „да је ово слободарски крај који је кроз историју често водио борбу за слободу и да се под *револуцијом* подразумева вечита борба за бољи живот, лепшу и праведнију будућност“.

Лепша културна будућност најављена је кроз досањани „сан летње ноћи“ 3. јула 1979. Тада је импозантно здање на ушћу Милешевке у Лим свечано отворило своје двери. Објекат од 4.500 квадрата простора намењен је за разноврсне културне садржаје. Пријепоље је добило једну од најсавременијих позорница чија је површина већа од површине велике сале. Програме на сцени може да прати и више од 1.000 гледалаца. Велика пажња поклоњена је и оплемењавању ентеријера и екстеријера. Здање на ушћу са фонтанам, мозаицима, уметничком збирком и парковским простором, променило је слику града.

Више од културне сцене

Отварање Дома културе је лета 1979. усмерило целокупно пулсирање града, изменило његове свакодневне животне токове. Подварош је тада, са Домом културе у епицентру, постала градска жила куцавица. Дом је „закључао“ стару чаршију из

које се популарни пријепољски корзо сваке вечери уливао у култни Биоскоп. Нестали су и корзо и „кино“ за које су старије генерације пријепољаца емотивно везане. Силаском града на своје реке уведена су и нова правила понашања. Подварош је постала и састајалиште и шеталиште, и модна писта и важна саобраћајница, и тржница и пивница. А Дом је био, и данас јесте, више од културне сцене.

Упоредо са представама на сцени, и у гледалишту, холовима Дома и око њега, играле су се представе. Као и на сцени, мењали су се костими и шминка, стављале и падале маске. Пред Домом се штрајковало, митинговало и мењала општинска власт. Дочекивао се победник Владе Дивац и у пензију испраћали поражени политичари. У Дому су се одржавале свечане академије и комеморативни скупови. Опраштало се у мимоходу од друга Тита и дочекивао Слободан Милошевић. Кроз Дом су пролазили предизборни страначки каравани и чекало у реду да се гласа и бира на свеколиким изборима. Било се под ударима одоздо и одозго, кад су надирале поплаве и падале НАТО бомбе. Уписивало се у књигу жалости и у књигу венчаних. Сукобљавало око извођења *Светосавске химне* и постављања мермерне скулптуре *Свети Сава*. Дом културе је друштвена позорница на којој се и данас, кроз локални парламент, одржава фестивал малих експерименталних политичких сцена жанровски профилисан као трагикомедија. Покретне и друге слике у Дому биле су „слика и прилика“ града. И тако три деценије.

Од сјаја до очаја

А што се тиче културног пулсирања Дома културе који је 2005. вратио своје „матично“ име, оно се у протеклих 30 година кретало од сјаја до очаја. Сећамо се првих опера изведених у граду (*Травијата*, *Еро с онога свијета*, *Кнез Иџор*, *Слеји миш*) и првих балетских поставки (*Охридска легенда*, *Кармен*); првог слушања харфе и првог гостовања Београдске филхармоније; концерата десетогодишњег Стефана Миленковића и Јована Колунџије, Драгана Стојнића и Ивана Тасовца, групе *Леб и сол* и *Првог београдског њевачког друштва*; гостовања чувене руске *Берјоске* и ансамбала из Сенегала, Мексика и Аргентине. Памте се изванредне представе Народног позоришта из Београда и Црногорског народног позоришта из Подгорице, Народног позоришта из Мостара и позоришта из

бугарског Базарцика; изложбе графика Албрехта Дирера и слика Бехаудина Селмановића – Селмана. И ретроспектива филмова Живојина Павловића који је те 1987. изјавио да га *...ио силини њрограма које њприређује, Дом револуције у Пријепољу њосећа на Цанкарјев дом у Љубљани...*

Дом културе је био организатор и домаћин значајним манифестацијама. Под његовим сводовима 16 година се одржавао *Фестивал аматерских њозоришта Србије* када је, некако с пролећа, цео град живео у празничној, фестивалској атмосфери. Ту су одржани и 15. југословенски сусрети аматера *Абрашевић* када је на сцени Дома било истовремено око 600 извођача. САНУ је у Дому организовала велики научни скуп *Милешева у историји српског народа*. Остали су у сећању и најмлађи и дани кад су градом „шетале“ виолине – 33. фестивал музичких школа Србије на којем је наступило преко 700 младих музичара, уз пратњу више од 300 педагога.

Јубиларна слика пријепољског Дома културе осликана је и тамним бојама. Девастирање објекта који је још у време изградње прозван „здањем за 21. век“, политичка култура која је често сенчила културну политику, програми који су били знатно испод духовног стандарда успостављеног првих година рада, чинили су да публика окрене леђа свом храму културе. Због „јефтиних“ програма и скупог одржавања Дом је постао баласт и за општински буџет. Дом културе је због свега, а најмање због боје фасаде, у другој половини деведесетих прозван *Сиви дом*. У њему се тада мало шта у култури дешавало. Простор намењен култури почели су да заузимају фризерски салони, продавнице итисона и друге „мешовите робе“. Потпуно је био изгубљен културни идентитет ове установе.

Сопствена продукција:

Позориште и ...

Дом културе је у протекле три деценије имао узлете и падове и у сопственој културној продукцији. У испрекиданим нитима аматерског покрета, најтрајније и најуспешније делују драмски аматери. На матичну сцену постављена је чак 51 премијера – Аматерско позориште Дома културе 27 а дечја сцена 24. Аматерско позориште је два пута било републички победник и са представама *Мејасџабилни ѓрал* 1989. и *Сан лејње ноћи* 1993. представљало Србију на савезном фестивалу. Пријепољски театар до-

живео је звездане тренутке и у београдском *Звездара њеатру* 1988. када је са представом *Живој Микеланђела* наступао на популарном БРАМС-у. Памти се и изванредна *Праћка* иако није „погодила“ неко званично, веће признање. Првак Србије била је и дечја сцена Дома, у Жабарима 1991. са представом *Бајка о сањару и њсу*.

„Заштитни знак“ Дома првих година био је Камерни женски хор *Девојке са Милешевке* које су плениле и гласом и стасом. Једно време у Дому је певао и Мешовити градски хор, радиле су многе секције, балетска група, Клуб радио аматера...

У јубиларној години Дом културе обележио је и значајне јубилеје две своје манифестације по којима се на културној мапи највише препознаје. Уметничка колонија *Милешева* обележила је 35 година рада а Научни скуп *Дани Срејена Вукосављевића* имао је јубиларни, 25. симпозијум. На *Својошничким изворима* никли су *Мостови Балкана*, међународна смотра изворног народног стваралаштва коју је покренуо и организује Дом. Обновљена је школа фолклора, поново се све више „иште“ позориште. Објекат је скоро у потпуности у служби културе. Под кровом Дома културе станују и раде Библиотека и Основна музичка школа, Милешевски културни клуб *Свети Сава* и Клуб за науку, културу и умјетност Бошњака *Икре*, Телевизија *Форум* и књижара. Последњих година чине се напори на путу повратка у срећније и плодотворније осамдесете. Публика поново реагује на квалитетну понуду. То је посебно видљиво на музичкој сцени на којој је у кратком временском периоду приређено више репрезентативних концерата – гостовање националног ансамбла народних игара и песама *Коло* и прво гостовање *Симфонијског оркестра РТС-а*, концерт цез оркестра *Obsession* из Граца, са солисткињом Пријепољком Јеленом Букушић, концерти рокера Дада Топића и оперске диве Јадранке Јовановић. Као поклон за јубилеј њима су се, учешћем у уметничком делу Свечане академије посвећене обележавању 30 година постојања Дома културе, 3. јула 2009. придружили првак и директор балета Народног позоришта у Београду Константин Костјуков и Трио Симонети. Све као наговештај да велика сцена Дома културе у Пријепољу поново може постати право место за наступе великих имена из света културе и уметности.

Милан Р. Цмиљановић

ПРВИ ВЕК ВАРОШКЕ БЕЛЕ ГОЛУБИЦЕ

Било који намерник да прође кроз нашу Варош, застаће пред овом зградом, загладан у њене стубове, прозоре и чудне, несвакидашње, облике, говорећи да тако необичну грађевину још нигде није видео.

Питао би познанике, или случајне пролазнике, колико је стара, зашто баш овако изгледа, ко је пројектовао, зидао, малтерисао. И ми који смо рођени овде, расли и живот живели, не би умели да кажемо ништа, осим да је то стара зграда Општине и да је прављена још „онда“, за турског вакта.

А одавде је почињао корзо, корачало се до мезилхане или Дома културе, онда назад до полазне тачке, па опет... Преко пута је била аутобуска станица, клуб пензионера и чувена Хакијина посластичарница. Ту су шетачи свраћали на лимунаду и сладолед на точење. Не тако давно. А има и давно (давније и архидавније).

Сто година има ова лепотица, четири стотине годишњих доба!! Ко зна колико су дана горштаци долазили да писарима испричају своју муку, да почасте ракијом уписујући у књиге тек рођеног наследника, колико су пута калдрмом звецкале потковице коњске, мешајући се са сватовским трубама, доводећи младенце да се „регистрају“...

И колико се власти променило у њој, због њене првобитне намене. А реч „власт“ у обичном човеку изазива много тога... Поштовање, страх... И страхопоштовање. А власти су биле разне. Домаће, наметнуте, изабра-

Зграда Библиотеке у Новој Вароши

не. А више пута и оне стране, особито невољене-окупаторске. Власт која је увек упозоравала „да се покорна глава сећи неће“. Много памти сваки стогодишњак. Особито кад је овако очуван. Да проговорити зна, причао би како га је пре 110 година почела правити Отоманска империја, већ на издасају. И да се главни мајстор звао Ахмет Ферајзић, Пријеполцац, по занимању зидар, тесар и столар, народски речено – дунђер. А за дунђера се вели да зна саградити кућу „од темена до сљемена“. И саградио је, на понос тадашње царевине „машала зграду“, до тада невиђену у Новопазарском Санцаку, која је, обасјана мирисним сунцем зла-

тарским, једног јутра 1909-те године, слетела на сред варошице, висока и ломна, попут беле голубице.

Зна се да су му у раду помагали познати неимари свог времена, браћа Ђорђе, Алекса и Раде Друловић из Вранеша, Пајо Мрдаковић и Перо Нинчић из Седобра, Савко Дулановић из Дражевића, Игњатије Гагричић и Никола Куртић из Штиткова и други мајстори.

Причала би ова крепка старица и о многим који су у њој боравили, данима вечито урезаним у сећање, сведочила о бурним временима, ратовима, бунама...цокулама и чизмама војничким како клопарају уз стенице дрвене, лакованим ципелама и нечујним корацима опанака...И о својој тузи док је пропадала, љуштила и распадала се. Раскошно рухо се крунило и откривало ране...

И онда, нису могли Варошани да гледају како заштитни знак чаршије умире на њихове очи... Побринули су се и уз помоћ државе и организације „Mercy corps“ подмладили своју лепотицу вративши јој стари сјај, сачували свој идентитет и варошки образ.

Данас овде спавају књиге. Данас су у овом красном дому једина власт знање, памет и уметност.

Данас славимо рођендан Неком кога волимо, негујемо и чувамо. А тај Неко више чува нас, чинећи нас бољим, срећнијим, човечнијим. Чува нас од незнања, глупости и нечевока у нама.

Нек нам је срећан јубилеј! Нека наша кућа дуго живи, усправна и гиздава! Још дуго, дуго!

Ово су тек првих 100 година...

Владимир Дулановић

- Узалуд вичу: Србе на врбе! Ем је врба слабо дрво, ем се само нервирају.
- Жали се лопов лопову: Бар теби не треба да објашњавам шта је поштење.
- Некад смо возовима путовали на летовање, сад зимујемо на голим шинама.
- Је ли беше Обама или-Обмана?
- Захваљујући Хагу, Србија је одавно у Европској унији.
- И за Нобелову награду за мир се- ратује!
- Када смо изашли са белом заставом, узвратили су нам-белим шенгеном.
- Је л' онај режим беше безвизни или безвезни?
- Једино што добро функционише је-организовани криминал! И уместо да искористимо његова искуства, неки стално позивају на борбу против истог!
- До сада је Европа морала долазити овде да ратује, бомбардује, отима, уцењује... Сад нема потребе- идемо им на ноге!
- Ми Европи: Хвала ти, милостива Европо!
- Европа нама: Нема на чему, дођите нам опет!
- Испуњавамо све што Европа тражи! Већ је почело и да прелива!
- Толико су ми солили памет да сам добио-шећер!

Љубомир Шуљагић

ПУТОВАЊЕ РАСТКА ПЕТРОВИЋА И АЛЕКСАНДРА ДЕРОКА НАШИМ КРАЈЕМ

Двојица пријатеља, Раско Петровић и Александар Дероко, путовали су у лето 1931. године лимском долином од Плава до Прибоја и од Пријевоља до Жабљака (преко Звезде, Пљеваља, Пренђана, Довоље и Шавника). Обојица су оставили записе о путовању.

Мислимо да је вредно подсети на то што су записали, још једном што је о нашем крају мало писано између два рата. Има у овим записима врло занимљивих детаља и, већ, извесне потешкоће у пријетима људи, описима пејзажа, напона, збора, пријархалних обичаја, социјалних, економских и културних прилика у лимској долини.

Доносимо изводе из записа **Р. Петровића Велики друг** који се односе на Пријевоље и околину.

Пријевоље - Хисарцик

Варош која има, мање-више, једну једину улицу пресечену по половини Лимом и једним малим отвореним забраном за тефериче, градић је из кога смо мој пријатељ и ја отпочели једно путовање које хоћу до словце да опишем. Што сам решио да чиним то, разлог је једино духовно вежбање у оквиру сасвим нових предела и непознатих људи. Може се догодити да на крају то представи занимљиву творевину, а може се догодити да буде само скуп досадних бележака, за све па и за мене. Тек, почећу тиме што ћу рећи да је пре Лима, који је река, муслимански део вароши, а преко Лима хришћански.

Пријатељ разговара пред хотелом са инжењерима "секције", ја шетам мало, прелазим чамцем Лим који је одмах ту иза кућа и преко кога је онда слободна природа. Чамција без престанка превози ту сељане, или Пријевољце и децу која иду на купање. То је умом и телом слаби младић, покварене ноге, који изгледа као спарушени деран. Не могући ухватити меру, он ми, као у полицији, поставља једно за другим питања: одакле долазим у Пријевоље, како се зovem, колико имам година, чиме се занимам. Сачекавши одговор и не реагујући уопште чак ни лицем, он је постављао ново питање.

Занима ме да му одговорим апсолутно тачно и као да је то од велике важности. Затим питам ја. Сазнајем да је један превоз чамцем пола динара, или месечно између десет и тридесет динара. Многи из пријатељства прелазе не плаћајући. Живот тако ипак није оскудан (он заради између седам и десет динара на дан) пошто се другим спомаже. У Лиму има рибе и хватају је понеки удицом а већина динамитом, те ју је све мање. Он сам је био регрутован па као привремено неспособан пуштен. Међутим, како нема изгледа да ће му нога икада оздравити, војску вероватно неће никада ни служити. С друге стране остајем неколико минута, између дрва и кукуруза и враћам се одмах натраг.

Аутомобилом шест километара даље увалом, уз реку Милешеву све до манастира. Предео успут сличан као око Пријевоља, врло брдовит и шумовит, али пред манастиром, и даље од њега, он се претвара у један затворени пејзаж окомите и кршевите живописности, патетичан и драмски. Сама манастирска црква у току дозирања, изгубила је свој првобитни изглед те је ружна и више нарукана овај предео но што га богати. Умирање полуразрушених конака, старих и црних, налик је на умирање дрвета уопште, стабала букава и храстова који падну, или било чега другог. Игуман је Малорус. Знао је за наш долазак, те излази услужно пред нас. То је човек који, као што каже, има четрдесет и неколико година, али је седе неговане косе и браде и увелог лица. Изгледа као да има већ око шездесет. Сам каже да је у манастир дошао да се покаљује пре неколико година јер није знао шта би тако стар. Свршио је за свештеника у Русији и затим био официр. Он хоће да обнови стари ред у манастиру који се руши.

Манастир је скоро потпуно без прихода иако има четрдесет и неколико хектара, већином под шумом. Њему су дата околна села у парохију да би се манастир могао одржати. У манастиру је, осим две одрасле слуге сељана из околине и два дерана што прислужују, још један калуђер, седамдесетогодишњак, домородац тог краја и ранији старешина. За време његовог старешинства, не толико његовом кривицом, колико неукошћу, манастир је остао овако потпуно без економије, из чега се тешко диже. Он је грубе физиономије, усамљен, на изглед доста питом. Једна "калуђерица", како се у јужним крајевима зову жене којима је због њених врлина поверено чување неке напуштене цркве, стара и укочена у својој домаћиности и дивљини, стањује уз ова два старца. Она је за време окупације остала сама у манастиру и сачувала га од робљења.

Улазимо у цркву, полумрачну због сумрака који се спушта. Врло мало је фресака сачувано. На оно

мало преко старог живописа стављано је једно мање старо. Ипак живопис који се види, тај првобитни из Немањиног доба, изгледа да је један од најважнијих које имамо. Толико су фигуре дате у великим димензијама а ликови са реализмом и поетичношћу који се удаљују од декоративног сликарства. Тако је јединствен један огроман анђео који седи на Христовом гробу, одевен у дугу белу хаљину размакнутих ногу и раширених тамних крила. Портрет Владислава је, разуме се, као реализам и сликарско поетизирање један од најзначајнијих портрета. Пре оних Фукеа или Ван Ајка. Да би црква била проширена, скинут је предњи зид на коме је са унутрашње стране била велика композиција Матере Божије. Од ове су са стране остале по две три велике фигуре. Црква у себи нема ниједну стару икону.

Тако ја остављам пријатеља да ради у њој или је разгледа околу, окружен сељанима, мајсторима који су у очекивању његовог доласка већ подигли скеле за поправку крова кроз који се у кишно доба спушта вода; па одлазим до мајшине воденице. Пред њом неки сељак баш на товарује на коњића тек измлевено брашно. Воденичар је као у легендама један прастари сељанин. Окружен је облаком житне прашине и лармом. И он и све око њега, као увек у воденицама, мирише оним дивним питомим мирисом, који, јер смо научили да га осетимо у пољу, над потоцима, везан је одмах у машини за све романтичне визуелне усмене. Тако да не знамо да ли је то мирис диван што је он такав по себи, или што је везан за слику предела, или просто што представља плодност, рад, храну и храњење. У сваком случају тај мирис за мене значи једну од синтеса сеоског и пољског. Све што сам успео да са старцем разговарам у тој галами и праху, јесте о његовом камену, за који он каже да је остарео, изрупичавио се, не хвата добро, те да рђаво меље.

Пролазећи испод конака стари калуђер домородац ословљава ме с прозора. Он ме пита: нисмо ли слу-

чајно прегазили, долазећи аутомобилом, једног дерана. Он је послао сељаче, које му је ђак повремено, да купи нешто у Пријеполу, и деран се ево никако не враћа. Глас му брижан. Старешина манастира нас већ чека да једемо за трпезом застртом иза звонаре (како страшна звонара!).

У полумраку једемо нас тројица. Две слуге-сељани једнако се ђутећи крећу око нас, одлазећи и враћајући се пуних руку, чинија пуних чорбе, густог млека или пржених јаја. За време бескрајног разговора о судбини манастира и игумановим намерама, гледао сам ова два сељака, благих, питомих лица. Скоро риђи, плавооки, других и благо моделисаних удова, ликова и одеће тачно онаквих какве су морали имати први Словени који су се спустили овде. Сваки покрет који су ти голоруки људи имали био је пажљив, нежан и благ. Онакви какве сам некада посматрао у селу Извору близу Гостивара. Не благи муслимански, сензуално благи, јужњачки, већ поетично благи, одуховљено, и како ми је тада изгледало, специфично словенски. Један од њих имао је на руци тетовиран почетак речи: Рад. Док је служио војску тетовирали су му иглом (јасно се виде тачке где је био убадан). Сваки дан по једно слово. Међутим, међувремено му дође од куће да му умире отац и он пође да га види. Тако су остала свега три слова. Он се зове Радиша. У кући, у оближњем селу има жену и синчића.

Спавамо очито у соби “калуђерице”. Испод прозора од једног стакла, кроз који зими на оваквој висини мора да бије грдна хладноћа, налази се дуг банак, широк, покривен тканинама. Под је такође цео покривен сеоским тканинама, јединствених боја, распоређених у попречним поугама. Хвала Богу, да ти теписи нису пиротски, који иако некада дивни, сад су ружнији од најружније фабричке жаниле. По зидовима слике негдашњег братије, “калуђеричине” породице, гостију што су долазили и сликали се са старешином манастира у средини итд. Једна постеља. Друга намештена на оном банку. Спавамо неузнемирени од стеница. /.../

Идући тако пало ми је на памет да бих до подне могао одшетати до муслиманског села које је подигло оно минаре под Хисарциком. Ако постоји било каква стазица до на врх Хисарцика ја бих се попео до горе и нацртао план града чиме бих пријатно дирнуо пријатеља. Као хартију имам прва два – последња два листа романа *Pointe contre Point* од Хеслиа (Huxley) који сам понео са собом. Пошто сам без капута немам никакву писалку. Једноме од оних дерана

међутим, што товаре самлевено жито, вири писалка из џепа. Коштала га је један динар у Пљевљу, а сада за њу добија три динара. /.../

Мале девојчице, Муслиманке дозивају кроз честу изгубљено јагње, један или два одрасла Муслимана силазе низ пут. Врло су љубопитљиви да знају одакле и куда идем. Кажу ми где је село. Починем пролазити кроз ограђена имања. Куће су ипак, као свих села овде, страшно удаљене једна од друге. Скоро једна на овом брегу или брду, а друга на оном другом. Брвнаре, косих дрвених кровова, сасвим пуне.

На једном завијутку младић носи у једној руци бакрач, а у другој дрвени суд за млеко. Иде по воду, кржљав, полукретен. Тек се вратио из војске у Сарајеву одакле су га пустили после двадесет дана. Ако га је ко дирнуо тамо, он њега одмах “команданту” па овај у апсу, а онда мир, и сви га се другови бојали и “штовали га”. Води ме на воду. Бунар ледене воде испод рђаво понелих крушака. Воће је уопште пропало и младић се због тога не може ове године женити, а девојака је ко плева и он их види кришом у пољу каква је која. У селу нема сиромаша и ниједан не гладује, пошто један другог помажу. Он ме одводи до џамије, пуне и затворене јер је мујезин на пољу, и показује како бих могао ако зађем около крша, најпре козјом стазом а онда с камена на камен, да се попнем на Хисарцик. Огромна стабла ораха. Налазим најпре камену стазицу. Прелазим цицкак неколико стотина метара стазом а пошто се ова избрише у камену, пењем се како било. Бирајући само да је размак између једне кржљаве шиблике јасена и друге, или између једне женетрге и друге, краћи. Пењање је тако под грдно оштрим углом, али иако је десет саги, јули, и велико сунце, врућине на овој висини хлађеној ветровима нема. У једном маху успевам да се после много напора дохватим најзад једног зида од града. /.../

При повратку, на стази између воћњака срео сам два младића од којих једног изванредне лепоте лика и одеће. Деран се звао Кадрија из села Хисарцика и идуће године ићи ће у војску. Рекао сам и да седну под крушке и цртао их на првом листу *Pointe contre Point*. Пошто се младић вајкао да на глави има чепче место феса, рекао сам му да кроз један сат дође до манастирске воденице са фесом где ћу га цртати на већој хартији.

Ручак ме је чекао а решено је да се кренемо одмах по ручку на траг у Пријеполу. Пре но што ћемо сести у аутомобил прешао сам до воденице да се извиним дерану ако је дошао. Кадрија није био још ту али се виде-

ло како силази кроз младу шуму низ брег, и његов фес се сијао на сунцу. Чим стиже он извади из џепа огроман жути краставац који је донео за поклон. За њега је, на жалост, било два сата узалудног пешачења.

У Пријеполу смо стигли усред живописности пазарног дана. Од свега што се продаје једино занимљиви су црни ђупови, груби, прастаре форме, и свирале. У великој доњој просторији хана, пуној коња, самара, чак и једног аутомобила, чекали су нас већ оседлани коњи, да се испнемо преко планине до села које се зове Падеж. Тамо постоје зарасле у коров рушевине неке непознате цркве. Њено порекло може бити још романско, пошто је неко приметио један латински натпис.

/.../ За сутрадан, после рђавог искуства тога дана, пуштам пријатеља да он сам иде рано ујутро да обиђе цркву у Барама, званог св. Ђурђе у Дабру. Поштански аутомобил који иде у Прибој имао је да га одведе двадесет и два километра од Пријеполу у пет, а да га у пола девет опет при проласку врати на траг у варош. Он сам, за то време, имао је да пређе Лим, пешачи пола сата, сними цркву и врати се на уречено место. У пола девет ја сам чекао његов повратак пред кафаном. У девет један младић који нам је дотле набављао што треба коње и друго, дође да јави да је пошта стигла, али да мој пријатељ није био на месту где је требало да га узме. Предлагао је да пођем с њиме његовим аутомобилом и узмемо га. Ја сам претпоставио, да је, као обично што се у овим крајевима потцењује време, црква била даље од пута но што су нам рекли те да ће пријатељ бити на друму тек око једанаест. Рекао сам младићу зато да ми аутомобил сад не треба, а кад будем решио да пођем по пријатеља казаћу му. Око једанаест, пошто је наишао Рус, шофер који нас је возио из манастира, ја сам га узео и пошао с њиме у правцу Прибоја по пријатеља од кога још није било гласа. После шест километара укрестили смо се са колима у којима је био пријатељ. Њега је возио онај исти шофер, младић који ми је предлагао да одмах пођемо аутомобилом, па кад сам га ја одбио, он узео сам кола, отишао и рекао да га ја шаљем. Дероко је каже донде ишао са два жандара који су спроводили једног осуђеног на петнаест година за убиство и са још десет лица. Сви су осуђеном нудили цигарете. Али се разговарати није смело.

Очито да је цео план био припремљен. Поштар је нарочито пројуррио неколико минута раније поред места где га је мој пријатељ чекао тачно на време. Шофер је већ био

спреман, а како ја нисам пристао, пошао је сам.

План је био апсолутно истоветан са оним који су ми одиграли Црнци на реци Комое кад ми је погођена шалупа побегла да бих морао пет пута више платити једну другу. Као фолклорни мотив у песмама или везовима, превара на било којој географској ширини понавља се, ма колико компликовано, истоветно. Још више но то, што неко мисли да има права да скоро захтева од другога да буде будала, једило ме је што сам знао да нисам у стању да казним тог младића. Најпре сам хтео да му дам само за потрошен бензин, а најзад сам му дао и све што би иначе заслужио, одбивши само оно што је имао да добије Рус за дванаест километара одласка и повратка. /.../

Пре ручка идемо на Лим на купање. Превози нас онај исти бедни чамција, затим силазимо низ реку и тамо где има као нека врста шљунковите плаже, купамо се опкољени јатом деце и у друштву једне купачице у правом купаћем костиму. Река ту страховито брза, немогуће стајати, а сваки покрет руке за пливање однесе толико да је после мука вратити се назад уз реку. /.../

Са Русом смо наставили пут одмах по подне све до Пљевља. Сретамо муслиманску прагњу. Човека носе на раменима. Рус прича како два сата по смрти одмах сахрањују. Како су једног његовог пријатеља, радника, сигурно живог сахранили пошто изненада био као мртав. Лекар уопште, каже, не дође да види мртваца, него га нађу на реци, па им он одмах даје уверење о смрти.

Други пут, усечен у стену, прелази преко хиљаду метара, више села Звезде, вратоломним окукама, изнад дубоких вртача и масивних сивих брда покривених гдегде четинарима или чак малим житним пољима. Кроз Пљевље, које се налази дубоко у долини, увек црвених кровова и пуно зеленила, као Вишеград или Пријеполје, најпре само пролазимо да бисмо стигли одмах у манастир Свету Тројицу

Живот многих људи с којима сам дошао у додир за време пута био је тако лишен сваке не само угодности већ и самог сазнања да угодности постоје, лишени намере да се такав живот промени, лишени најзад било каквог видљивог циља: чак ни живети да би се живело, чак ни живети пошто се већ родило; нешто још вегеталније од тога. И треба знати да су ти људи с друге стране обично ипак врло интелигентни, разумни, лукави чак. У време кад смо били у Пренђану, после вечере где су сви

говорили и кад сам се попео у собу где је милела стеница, безбројна и прегојена, коју очито никад нико није ни покушао да треби или убија, чак ни кад га прождире, имао сам више од свега тога једну страшну мисао: "Шта мисле ти људи, зашто живе?" Они живе десетине километара удаљено један од другога; за најмању ствар убијају се; земља, на којој се не може да ради довољно да би их исхранила; толико су малобројни да никаква амбиција не може да их заглаши; никаквог другог задовољства: жене које су са њима скоро су као људи. И најзад никакав излаз или жеља да се изађе из тога. Ту се живи и умире. Ја знам да је такав природни закон: да су људи рођени за једно тле, баш онакви какве то тле може да носи. Али ја не знам како се ти људи ипак не упитају каткад: "Зашто баш овако живети и умирати; и зашто баш ми?" Разумем кад несрећа почне да гони извесне личности и кад су ове слабе или у немогућности да се од ње одбране; али да природа преко неког инстинкта натера извесне људе да живе и умру једним страшним животом и онда када би било само довољно да се помере одатле па да живе и умиру свакако боље а сигурно ништа горе! Сигурно је да би у другом случају настали такви фатални поремећаји као што су биле за време сеоба; па ипак то није разлог да се свака јединка, и несвесна уосталом те колективне фаталности, одрекне једног личног померања у судбини. Стање такве равнотеже у животу племена и народа, сиромашнијих и богатијих насеља, може се објаснити једино тим сировим менталитетом. Менталитет који није чак менталитет инстинкта одржавања врсте или јединке, већ једно сирово стање могућности да се делује на судбину.

Хтео сам да видим у сваком тренутку да ли је код тих људи развијено осећање индивидуалности, лично сазнање права на судбину, или осећање живота у врсти и колективу. Дошао сам до опажања апсолутно противречних; они су имали и једно и друго осећање али у савршено аморфном и сировом стању. У Пренђану нпр., или у било ком другом месту где би сели, људи које сам први пут видео, који су знали да ме више никада неће видети, трудили су се да се сваки засебно од њих индивидуално обележи и ограничи. Пут за то је био обично баналан: човек се напрезао да се сети појединачно сваког од оних које је икад срео у животу а које би представљале личности чији би га углед могао потврдити. Ту и ту, упознао је тог и тог човека, видео је тог и тог. Другог. Тај и тај се руковао пре осам година с

њим итд. Сваки од њих је желео да га издвојите из те средине па да га вежете за те личности које вам спомиње. То је било несносно и болно. Они се нису хвалисали већ су само желели да се тачно индивидуално обележе.

Исти ти људи, међутим, падали су одмах у апсолутни ред заједнице, говорили не као личности већ као племе, растапали своје ја на један безброј могућности замењивања личности с личношћу. Њине лажи чак, фантазије, нису имале ничег индивидуалног већ савршено уопштено племенског. Морало би се питати да ли укупни живот на крају крајева осећају као појединци или као скуп.

Целу ову ствар сам испричао да бих показао само колико је у извесним групама људи осећање живота, живљења, судбине, откинута од вредности личног удеса, од удеса јединке, свога личног удеса најзад... И мислим да би овакав пример могао објаснити неку врсту једновременог постојања осећања живота индивидуалистичког и осећања живота колективног у сировом менталитету. Оба су једновремена, али ово друго осећање у тренутку сукоба надвлађује неумитно оно прво.

Док је њушовао, Расико је њосмаширао и размисљао, шио се нарочиито види из њоследњих сипраница. По неким њисеравицијама њодсећа на Срејшена Вукосављевића. Дероко бележи Расикову мисао: "Треба, айсолутино, њреноштии у свакој новој вароши кроз коју човек ѡрође, ако она, разуме се, вреди веће ѡажње. Онда је човек ѡек доживи". Ауѡор није сѡиѡао да овај рукоѡис доѡтера, уобличи, заѡио и наѡазимо на ѡомало архаичан речник и синѡаксу, за разлику од Дерока који своја сећања исѡисује ѡола века касније, савременим језиком, занимљиво и духовитѡ. Нарочитѡ ѡреба обраѡити ѡажњу на еѡноѡсихолошки кроки сировоѡ ѡиѡа ѡуди, ѡњхова ѡодељеност ѡ индивидуални и колекѡивни сеѡмениѡ. Обавезно је ѡокоравање колекѡивном. Ђуди се одричу основне ѡѡѡребе: да се исѡажу као личностѡи, да ѡраже свој живоѡи, лични ѡиѡтерес, личну судбину. Ови закључѡи Расѡика Пеѡировића неуѡодно ѡодсећају на данашњу сѡиѡуацију и ѡно ѡиѡо нам се дешавало ѡоследњих деценија. Прѡиѡајање на маниѡуѡацију националним ѡиѡтересима, ѡаѡриѡѡизмом и ѡрошѡиѡу. Као да ѡправо на лично мишљење и лични ѡиѡтерес јѡш одлажемо за касније. Изгледа јѡш нѡсмо најправили одлучан искорак из ѡаѡриѡархално-херојске заједнице и "мрѡвих ѡаланачких обраѡа" живоѡи.

А. Дероко

А ондак је летијо јероплан

После обиласка рушевина манастира Давидовице “пошли смо на славу манастира Куманице. Манастирић је то био ко зна кад, сада је ту, под стеном свом у бршљану и пузавицама, била само једна мала рушевина, изгубљена у далекој дивљини. Високо горе под сјајним небом (доле је била дубока сенка), на самој вертикалној литици, косо су висили усамљени борови, а изнад њих полако је кружио пар орлова крсташа.

Било се већ сакупило нешто народа, ко зна одакле пристигло преко планина, а све са малим, жутиим свећицама у руци. Кад се мириш тамјана разастро, појавише се више олтара на високој стени две мале “невестице” (нешто као ласице) са шиљастим њушкицама, напуњеним ушима и живим црним окицама. Слетеше тихо и две гугутке. Све то без страха, скоро се умеша у малу церемонију. “Овде фали само још свети Фрања Асишки са својим малим животињским рајем и *frate solo*, сунцем озго”, усхићено шапће (да не би покварио склад) Растко.

И рибе само што нису дошле да допуне ову фреску са неког зида Ђоговог (?). Но, и до њих су нас одвели неки нови пријатељи које смо ту стекли. Растко је брзо склапао познанства. Скинули смо били ципеле и чарапе и високо подврнули панталоне, па све кроз белу пену воде, с камена на камен, стигли до неког тамо чувеног вира у самој клисури. Около бука вратоломне реке, а ту међу вертикалним стенама мир дубоке воде која се бешумно окреће у круг; на дну, ваљда десет метара дубоко – песак, и велике младице тамних леђа, тихо крстаре. Један од тих наших нових пријатеља чучнуо горе на облу стену и полако завија цигару. Лизнуо, откинуо врх влакана оног златног качак-дувана, и запалио. Не жури се, гледа доле. Кад је цигара догорела до пола, прислони је уз штапин фитиља за динамит и полако спусти пакетић везан канапом за мали камен, и све тихо сиђе доле на дно. Овај горе чучи и скоро незаинтересовано гледа и мирно пуши до краја. Све је то прорачунато као какав обред... Кад је прошло одређено време, у дубини потмуло затутња. Све се замути и до површине изби велики кључ и клобук воде, а затим полако рибе рањене и ошамућене, са белим трбусима нагоре, а високе суре стене околу дуго су још одјекивале.

Онај што је бацио динамит скиде оне своје плитке козје опанке и дугу грубу кошуљу. Остаде само у белим ногавицама дугим до чланака, под-

везаним доле. Гледамо ми шта ће. Каже он: “Па, најбоље су остале доле”. И збиља, две три највеће младице су полуизврнуте лежале на песку дна. Од силнога потреса им је прснуо мехур, и лежале су још живе, али беспомоћне.

Човек је, на крају, скинуо бело кече са темена, узео под сваку мишку велики плъоснат камен. Снажно је хукнуо да избаци сав ваздух из плућа, и скочио у дубину. Без тога камења а са пуним плућима никако не би успео сићи до дна. На дну је одбацио камење и под сваку мишку зграбио по једну од највећих риба, одбио се ногама о дно и убрзо је био опет на површини. Затим су наложили ватру од сувога грања, сушили се околу и пекли рибу, онако насуво, само располућену па натакнуту на штапиће пободене усправно око ватре, и окретали је да се добро зарумени. Нас двојица смо им били почасни, а и добро почашћени гости.

У Милешеви смо први пут закључили да је код нас сликарство фресака из XIII века далеко изнад оног свих осталих времена ранијих и доцнијих. Дотле је обично, оно мање монументално а више живописно и наративно сликарство XIV века било нарочито цењено и истицано. Откровене су били они портрети “Саве Оца Босоног”, краља Владислава и Немање (овог последњег лик је пресечен зидарским кесером, уздуж баш преко пола лица, кад је требало, ко зна кад још тамо, срушити зид и проширити простор – каква штета!). Неки од тих ликова су рађени као прави портрети још за живота тих људи (Сава, на пример, још није био “свети”). Пажљиво смо копирали оно голубије око, сваку златну влас или маљу браде – а све је то тако фантастично прецизно и фино дато. Сваки детаљ је негован, а све се ипак уклопило у једну хармоничну целину, остајући јој подређено и не одузимајући јој ништа од оне величанствене монументалности. И доцније, онај тако чувени *Бели анђео* мирно нас је гледао са своје висине (њега ће тек много година доцније тамо горе достићи високом скелом и копирати песник Света Мандић, копирати и опевати).

Али и многа смо питања постављали ту један другоме баш поводом тих већ поменутих портрета, а и иначе, поводом много чега другог у вези са тим сликарством уопште. Каже Растко, отприлике, следеће: “Зидносликарствоусредњовековним српским земљама припада свакако византијскоме стилу. Но ту у основној концепцији постоје извесна питања. Ето, каже се обично да оно није ни хтело да даје илузију једног

што реалнијег исечка из земаљске стварности (како је то било, нпр. доцније у сликарству ренесансе) већ, пре свега, једну ванземаљску визију, мада при том и конкретну причу о једном догађају. Зато су ту истакнуте саме фигуре, а све остало околу је сведено на најмању меру. Перспектива је чак и изостављена. Сликару није хтео ни онај модел цркве, који ктитор обично држи у руци, да наслика просто природно, мада му је сама грађевина била ту пред очима, него је то чинио некако више симболично. Међутим, на портретима људи је поштовао стварност, па је ту испољио и сву чисто сликарску виртуозност кад те ликове није сенчио загаситом већ светлозеленом бојом. Па та игра топлих и хладних тонова је права преокупација многих сликара кроз разне векове.” Тако некако резонује Растко.

Приредио Вујица Бојовић

КАКО ЋУ ТЕ МРВО ДИСАТИ

Олисташе
до јуче голије
И неуки
мудри постадоше
И злице
добротом проговорише
Чујете ли птице моје
племићка чета је
на готовс

А ДОЛЕ
опет жубори река
небројене руке и године
ИСПОШТЕНЕ ЗНОЈЕМ
и вером у боље
Непревари их доброто
њиховим мукама
моје срце зебе

ВИДИШ МУЗО МОЈА
љигаве и безбожне
како сада љубе Бога
коме ли то сад глуме
А знам их ко моје јуче
кад су се Богу ругали
и тражили
разапета да Га виде

Шта се то догађа
између неба и облака
ВИЛИНА ВОДО
гнојави свијет
гнојави злицама
и превареним
КАКО ЋУ ТЕ МРВО ДИСАТИ

Њеђош М. Несћоровић

Медијско небо над Пријепољем

ТВ ФОРУМ УВЕК ИМА КВОРУМ

Присуство сликарске Милешеве допринело је да Пријепоље изнедри велики број уметника који су стекли завидну репутацију у свету уметности – од зографа Андрије Раичевића до вајара, браће Ђорђа и Горана Чпајака. Пријепоље се може похвалити и великим бројем архитектата завидне репутације. Темелје ове школе поставио је Милан С. Минић, први пријепољски урбанист а наставили његов син Оливер, Дана Варагић, Звонко Кубуровић... Овим еснафима, у породици „лепих вештина“ треба придружити и светлу традицију пријепољског новинарства.

Родоначелници „професије слатке горчине“ у пријепољском крају били су Окица Глушчевић, један од најбољих српских новинара друге половине 19. века, Сретен Вукосављевић који је био сарадник београдске *Полиџике* од њеног првог првог броја (25. јануар 1904), па најзаслужнији за оно што се даље у новинарству на овим просторима догађало – Миливоје Жугић. Оснивач првих новина, листа *Санџак* 1932. године. Човек који је продавао своје њиве да би штампао новине. На оваквим темелјима писане и штампане речи родило се 1952. *Полимље*. Новинска установа која је имала сјајне новинаре учитеље и добре ђаке који су, касније, постајали учитељи неким новим ђацима у школи новинарства. Лист *Полимље* изнедрио је и Радио 1974. године. Оба медија била су позната и призната по својој професионалности на најмеродавнијим местима – код читалаца и слушалаца и у својој бранши, код својих колега. Транзиција и приватизација, руковођени оним који нису имали слуха за значај и прави вредносни рејтинг медија, учинили су да се *Радио Полимље* угаси, а лист *Полимље* лоше приватизује. Томе су, дакако, кумовали и запослени у овој установи. Име са славном традицијом, редакција са искуством и трезор информација из новинских текстова укоричених у комплете од 1932. године продати су, или купљени за непуних 1.000 еура!

Уз лист *Полимље* које и даље једном недељно излази и Радио и ТВ *Ениџмом* која и даље траје, освежење у локалном етру представљало је, најпре, оглашавање *Радија 033* а од прошле године и *Радија Милешеве*, медија Милешевске епархије. А као најсјајнија звезда на медијском небу над Пријепољем блеснула је, октобра 2008. године, Телевизија

ФОРУМ. Појава ове телевизије била је прави медијски бум. На пречац је освојила гледатељство које у обиљу *џив* понуде одлаже даљински на њеној фреквенцији. Иза тог брзог освајања пријепољског *џив* аудиторума сигурно стоје дуге припреме, мукотрпан рад, пуно знања и љубави. И одлучност да се, за локалне прилике, окуша у новом медију и покаже да када се све постави на професионалне основе и освајање *џив* слике није проблем. Не дајући да се прекине, ТВ *Форум* је управо том својом професионално изоштреном *џив* сликом наставила ту златну нит пријепољског новинарства саздану, до сада, од новинског и радио новинарства.

За локално становништво које се, из разних разлога, све више веже за *џив* екран, појава Телевизије *Форум* је прави дар, поклон у који су свакодневно брижљиво спаковани и „слаткиши“ и „горке пилуле“ из нашег дворишта. Правовремено и објективно реагује се, сликом и речју, на сва збивања у општини. Често само сликом. А и то треба знати – ћутати кад слика, сведок јачи од речи, убедљивије говори. *Форумове* вести се чекају у већини пријепољских домова, па многи не знајући да се понављају гледају исте у више термина. *Форум* телевизија је присутна и у локалном парламенту и у ванредним ситуацијама (недавне поплаве), прати све догађаје које претаче најпре у вест а потом многе у изванредне емисије. Оно што ову телевизију разликује од других локалних и регионалних телевизија је, управо,

сопствена продукција. Производња, а не реемитовање туђих производа. Случајном анкетом међу грађанима Пријепоља већина би тачно знала термине *Форумових* емисија *Сусрећии*, *Форум ТВ Форума*, *Школски џулс*. Ова Телевизија је стекла поверење и донатора тако да је реализован серијал од пет емисија о *марџинализованом џрујама*, као и емисије о *борби џрошћив сексуалноџ и родно заснованоџ насиља*. Осим што информира, *Форум* и едукује, указује на лепо, упућује на племенито, буди еколошку свест. Из ове куће покренуте су, изузетно прихваћене, акције *За зелен Лим и чистио Пријепоље* и *Бирамо најлепше уређену башићу и балкон*. И мимо сопствене продукције ТВ *Форум* држи пажњу гледатељства. Избором филмова и посебно музике, ни једног тренутка није склизнула у шунд или кич. Напротив.

Иза оваквих резултата остварених за само нешто више од годину дана стоји спој искуства и младости, енергије и знања. Директорка Милева Малешић и уредница Мирјана Тешевић, донедавно новинарке *Полимље*, кренуле су у авантуру. На „све или ништа“. Испало је – све. Уз некадашњег шефа технике у *Радио Полимљу* Радована Чаркиловића, окупиле су младу екипу сарадника који су брзо овладали новинарским занатом. Прилози дипломираног журналисте Владимира Малешића већ сада могу бити у друштву са оним које потписују стари вукови домаћег *џив* новинарства; Милан Тешевић се посебно истиче својим спортским хроникама које Пријепољци, одани спорту, с нестрпљењем чекају. Млади „женски ансамбл“ – Мирела Фазлић, Аида Кордић, Невена Кувелић, Наталија Дивац и Јасмина Нуковић, од ауторских емисија преко вођења програма, па до симпатичног саопштавања временске прогнозе, допуњују лепу слику коју нам свакодневно емитује ТВ *Форум*.

Телевизија *Форум* је задобила практично плебисцитарно поверење грађана Пријепоља. Они који су ван домета гледаности, завиде онима који гледају *Форум*. ТВ *Форум* зато увек има кворум.

Форум је у старом Риму означавао *средиишће јавноџ живоића*. Данас је Телевизија *Форум* – *средиишће медијскоџ живоића* у Пријепољу. У средишту Телевизије *Форум* налази се – *живоић*.

Фото: З. Павловић

Милан Р. Цмиљановић

БРАТСТВО РАДОВИЋ ИЗ ДОЊЕ МОРАЧЕ

Братство **Радовић** из Доње Мораче води порекло од **војводе Богића Морачанина**, који се средином друге половине XV века у Морачу доселио из Хума Хотског (предео између Хотских вирова и варошице Тузи у некадашњој Зети). **Војвода Богић** је био властелинског порекла, имао је **војводску титулу**, био православне вере и славио је крсно име **св. Арханђела Михаила**. Од **Богића** тј. његова два сина **Ракоча** и **Добрије**, потице неколико братстава у Морачи, које народ за разлику од других породица и насељеника називају **Богићевићи** или **Богићевци**.

Иако је **војвода Богић Братојев** у турском дефтеру из 1477. године уписан као старешина једног џемата у Доњој Морачи, Турци њему нису признавали војводску титулу. Разлог томе је његово порекло. Он је био припадник властелинске породице Мрњавчевић. У то време турске власти су посебно прогањале остатке некадашње власти, јер су се плашиле да ће њихов углед утицати да се поробљени народ окупља око њих и да пружају отпор, чиме би њихова власт била угрожена. Зато су војводску титулу могли да задрже само они који су ушли у њихову службу. У прилог томе иде чињеница да је у исто време, на челу џемата у Горњој Морачи, уписан војвода чији је брат већ био потурчен. Из тог разлога турске власти су само дозволиле да **Богићев** син **Добрија** буде изабран за кнеза једног од џемата у Доњој Морачи, а не да наследи војводску титулу. У то време улога кнеза није имала неки већи значај сем да буде посредник између српског живља у једном џемату и турске власти.

Узлазна лоза родослова, за братство **Радовић**, од **Богића** који се населио у Морачу на Петровој Равни је: **Богић** – Братоје – Ђураћ – Гојко – Јован – Гојко – Мрњан, а силазна: **Богић** – Добрија – Вулина – Добрија – Иван – **Радо**. Потомство овог **Рада** носи презиме **Радовић**.

Сви ови поменути Богићеви по томци носили су наследну титулу кнеза.

У време ових поменутих кнежева, почев од **Богићевог** сина **Добрије** па до **Рада**, што обухвата цео XVI век, није било неких ослободилачких покрета ширих размера на подручју Мораче. Било је само појединачних испада и сукоба. За неке веће сукобе са Турцима није било ни потребе, јер су Црна Гора и Брда, током XVI века, имале посебан положај у Турској царевини. Пошто су ова подручја, која су планинска и врло не-

плодна, била настањена борберним српским племенима и турска власт није могла увести спахијски систем, султан да би придобио немирно становништво даје им посебне привилегије. Тако да се живот у овим крајевима одвијао релативно мирно и турска власт није угрожавана. Био је ово период племенске изолованости и самовоље и није било неке стабилне власти. Овоме стању је погодновало и то што се Османлијско царство налазило на врхунцу моћи и имало успеха у освајању туђих територија, па феудалци нису сувише угњетавали рају, јер су ратовима добијали приходе од плена и ратних пореза. Међутим, већ крајем XVI в. престала су Турска освајања и земља је запала у општу привредну и финансијску кризу. Притисак турских феудалаца се почео нагло повећавати. Тако да су, почетком XVII века, околини османлијски санџак-бегови стално нарушавали аутономију Црне Горе и Брда, захтевајући од њих ванредне намете. Црногорци и Брђани, који су одувек живели слободно без неке веће власти над собом, су се енергично одупрли кршењу аутономије, што је прерасло у борбу за збацивање османлијске власти. У то време пада и кнезовање **Рада Иванова Богићевца** родоначелника братства **Радовић** из Доње Мораче.

Кнез Радо Ивана Богићевић – **Морачанин** је био врло угледна и утицајна личност, не само у Морачи већ и у околним племенима, тако да је био учесник свих скупова главара тога времена, који су се организовали ради покретања борбе против турске власти. Код својих потомака највише је остао упамћен по крвавој освети над Климентима, коју је заједно са кучким војводом Лалом Дрекаловићем у Кучима 1606. године извршио. Том приликом су **кнез Радо** са Богићевцима и војвода Лале са Дрекаловићима убили старешину Климената попа Милутина и 30 Климената.

Сем усменог предања и помињања у гусларским песмама из тог времена, **кнез Радо** се помиње и у једном документу као учесник сабора главара у манастиру Морачи 1608. године, за време устанка војводе Грдана против Турака. На том сабору је било 28 истакнутијих представника из разних крајева некадашње српске државе. Између осталих на сабору су били: патријарх Јован и његов секретар Ананије, као и војвода Грдан, који је био на челу устанка. Тада су се они договорили да траже помоћ од савојског краља, нудећи му да им он буде покровитељ. Међутим,

савојски краљ одбија ову понуду, што је утицало да већи део главара одустане од даље борбе. Остављен без ичије помоћи и препуштен сам себи и својој вољи народу не оста ништа друго него да ствара чете и да се сам бори. Али, овај отпор је имао малог ефекта, јер се ослобођење од турске власти није могло остварити без добре организације. После овог договора у Морачи, Турци су ухватили патријарха пећког Јована, повели га у Цариград и тамо га обесили 1614. године. Без обзира на све ово српски народ се није поколебао, тако да се 1648. године код манастира Мораче поново скупљају народни главари и четовође ускока и хајдука на договор, на којем је био учесник и **кнез Радо**. На овом сабору народних првака изабран је за духовног и световног главара Гаврило. Том приликом они су се ту заветовали за борбу против Турака. Међутим, сила турска гуши и овај покрет. Хватају патријарха Гаврила, воде га у Брусу и тамо после страшних мучења вешају 1659. године.

За време **кнеза Рада** Морача је била центар за борбу и окупљање Срба са простора старе Рашке, Зете и Херцеговине, тако да су Турци решили да Морачу униште и претворе у згариште а манастир, њихову светињу, срадне са земљом. Стога су 1652. године довели регуларну војску и освојили Колашин, и од њега створили први град за напад на Морачу. Одмах по освајању Колашина Турци ударе са јаким снагама на Морачу и у жестокој борби савладају одбрану Морачана. Манастир потпуно опљачкају, али га овом приликом не хтедоше запалити. У међувремену Морачанима су притекли у помоћ Срби из околних племена, тако да су се Турци упалили и одмах повукли из ње. У овој битци је био убијен стари морачки **кнез Радо Богићевић-Морачанин**.

Кнез Радо је био врло значајна личност у то доба, тако да су његови синови, Вучина и Вучица, променили своје презиме, по утицајем околине, **Богићевић** или **Богићевац** и прозвали се **Радовићи** по њему.

Овај пораз у Морачи није поколебало Србе, тако да се борба даље наставља. Морача, која је увек била јуначко легло и уточиште херцеговачких и црногорских јунака, је и даље служила као уточиште свима онима који су тражили слободу, правду и истину. Исте године у Морачу ускоче Бајо Пивљанин са петнаест другова из Гацка, Пиве и Дробњака. Овој групи хајдука се прикључују Морачани, међу којима су

били и синови кнеза Рада Вучица и Вучина. Због изразите способности и храбрости Бајо је био одмах изабран за харамбашу ове хајдучке дружине. Они су из Мораче ускакали у Херцеговину, нарочито по Дробњацима и Пиви, нападали турске посаде по караулама, правили заседе, радили оно што су радили сви горски хајдуци. Захваљујући овој чети, неко време није било Турака у овим крајевима. Али, овакво стање није могло дуго трајати, јер је бројна војска Турака напала и похарала Пиву и Дробњака, а хајдуке приморала да се повуку у Морачу. Онда је дошао изненадни напад никшићких Турака на Морачу. У крвавој бици погинуло је седамнаест познатих Ускока, али Турци су, захваљујући Бајовом довитљивошћу, били принуђени на бекство. Међутим, после неколико дрских упада хајдука из Мораче у Херцеговину, у Гацку се скупи јака турска војска и крене пут Мораче, преко Пиве и Дробњака. По Пиви и Дробњаку похватају хајдучке јатаке и потерају их у Гацку, а Горњу Морачу похарају и попале. После овог догађаја, Бајо Пивљанин се са извјесним бројем Ускока пребацио у Боку, на Млетачку територију, а из Мораче хајдучке чете нису више ишле тако далеко по Херцеговини.

После смрти **кнеза Рада Богићевиха**, њега је наследио његов старији син Вучица. Вучица није дуго био кнез јер је убрзо погинуо у једном сукобу са Васојевићима на планини Кому. Њега је из заседе убио Мина Мишков, звани Папчина, Љеворечанин из братства Милошевић. Још када се **војвода Богић Морачанин** доселио у Морачу хтео је да у своје власништво има и Котич, богату терасу Кома Васојевићког, погодну за држање стоке, као и друге делове Васојевићког Кома које су Васојевићи отели од Климената. Тако да је он почео да сваког лета издиже стоку на Котич, а то се наставило и за време његових потомака. Међутим, Васојевићи нису тако лако одустали од ових испаша, па је дошло до сукоба између њих и Морачана, који су настављени су и за време **Богићевих** потомака. За време једног катауновања на Кому дошло је до већег сукоба између Богићеваца и Љеворечана у којем су Богићевци убили неколико Љеворечана из братства Милошевић. Из тог разлога Милошевићи су вребали прилику да се освете Богићевцима. Тако да је Мина Милошевић уграбио прилику да се освети **Богићевцима**, када је затекао самог кнеза Вучицу на Кому, када је овај био једног лета издигао стоку, и из заседе га убио и одсекао му главу. После овог дошло је до још већих сукоба у

којима је било убијених и са једне и са друге стране, али на крају је превладао разум па су Морачани продали Котич Васојевићима, јер им није био толико потребан као што је био потребан њима..

Потомци кнеза Вучице су се сви иселили из Мораче у време Велике сеобе Срба под вођством патријарха Арсенија Чарнојевића 1690 године. Они су се населили по Србији а има их чак и у Пољској. Неки од ових исељених Радовића су променили презиме, тако да им је тешко ући у траг.

Вучина Радов Радовић је после погибије, старијег брата, кнеза Вучице постао кнез Доње Мораче. Кнез Вучина је страдао 1662. године у Колашину, на превару, када је позван, са осталим угледним српским старешинама из Мораче, Никшића, Пиве и Дробњака, од стране Турака на договор око повластица које ће српско становништво добити у замену да се не буни против турске власти. Када је херцеговачки санџак-бег позивао народне прваке он им је гарантовао безбедност, али када су они дошли у Колашин на договор, он је поступио нечасно погазивши своју реч. Наредио је да их све похапсе, оптужујући их да су били у споразуму с хајдуцима и млетачким војницима. Ухапшени народни прваци су, на захтев великог везира од којег је он тражио мишљење, убијени на најсвирепији начин: живи су драги, набијани на колац, секли им руке и ноге и терали их да своју утробу носе у рукама док не издахну.

Кнез Вучина Радовић је имао три сина: Ивана, Петра и Јована. Синови Вучине Радовића су гледали прилику да се освете Турцима. Тако су једном приликом побили неке колашинске Турке. После овог догађаја Петар и Јован су се иселили из Мораче са својим породицама, плашећи се турске одмазде. Петар се одселио у околину Подгорице у Зети, а Јован у околину Бијелог Поља. Судбина ових породица нам је остала непозната. Најстарији син кнеза Вучине Радовића, Иван, који је био доњоморачки кнез и даље је остао да живи у Морачи, са својом породицом.

Крајем XVII века, за време Велике сеобе Срба под патријархом Арсенијем Чарнојевићем, иселило се мноштво старих Морачана из села која су била близу манастиру Морачком. На њихова места са Прекобрђа се насељавају потомци **војводе Богића Морачанина**. Радовићи су се населили у Барама. Први који се ту населио био је кнез Иван Вучине Радовић са своја два сина **Радем** и **Јанком**. Баре се од тада називају **Баре Радовића**.

После смрти кнеза Ивана Вучиног Радовића за доњоморачког кнеза је изабран **Раде Ивана Радовић**, а Јанко је био поп. Тада се **кнез Раде** одделио од брата и за своју породицу сазидао кулу, **Кула Радовића**, која је зидана и покривена каменом ради сигурније одбране од Турака. Ова кула Радовића одиграће врло значајну улогу не само за братство **Радовић** него и за цело племе Морачана, па и за околна племена. Од изградње до ослобођења Мораче од Турака, представљала је „Централни суд“ племена, Мораче, Дробњака, Куча и Васојевића, где су кнезови судили и умиривали крви и завађене породице. Изгорела је 1904. године.

Због угледа који је уживао поп Јанко његови потомци се издвојише у два посебна братства: Лакићевиће и Албијаниће, тако да се под братством **Радовића** сада подразумевају потомци **кнеза Рада Иваново Радовића**.

И **кнез Раде Ивана Радовић** доживљава судбину својих предака. Морача, која није сасвим признавала турску власт, али и до ослобођења 1820. године није ни била сасвим независна, никад није хтела добровољно дати харач, тако да су је Турци често нападали оружаном силом како би је приморали на давање харача. У једном таквом сукобу са Турцима погинуо је и **кнез Раде**. Суђећи по запису на једном Јеванђељу у манастиру Морачи који гласи: „Да се зна кад приложише Никић, Иван и Радивоје, синови **кнеза Рада** и мати им кнегиња Деспа Иванове Врте манастиру Морачи 1720. године.“, **кнез Раде** је погинуо пре овог датума.

Кнез Раде, који је задржао презиме **Радовић**, због угледа који је имао његов предак **кнез Радо**, је имао три сина: Ивана, Радивоја и Никића. По нашем породичном предању и предању осталих Радовића, од Ивана су: Јован, Исаије, Марко, Ђуро и Радуле. Од Радивоја су Раде и Саво, а од Никића је Андрија. Да би се касније боље разликовали унутар братства **Радовић**, потомци **Радевих** синова Ивана, Радивоја и Никића, називају се Ивановићи, Радивојевићи и Никићевићи. По исељењу многи Радовићи су променили презиме тако да их сада има и са презименима: Морачанин, Војводић, Хајдук-Вељковић, Новосел, Гледовић, Фуртула, Шиљековић, Томић, Илић, Милојковић и др.

Од братства **Радовић** увек је било истакнутих људи који су имали видну улогу у борби противу Турака. Турци су често нападали на Морачу оружаном силом да би је приморали на давање харача који Мора-

чани добре воље нису никад давали. Убивства виђенијих турских поглавица извршавали су највише **Радовићи**. Морачка предања тврде да су они међу првима почели да пружају отпор турском насиљу. Братство **Радовић** је дало шест војвода: Мина Радула Радовић, Јован Мине Радовић, Радуле Стефана Војводић, који су били морачке војводе; Мијајло Јована Радовић, који је био златиборски војвода; браћа Петровићи: Хајдук-Вељко и Милутин, који су били војводе крајинске и Јован Радоја Радовић, који је био комитски војвода у I светском рату.

Иако су **Радовићи** у Морачи као целина били према другима братствима економски прилично јаки, а и село у којеме су живели било је плодније од већине других села, задруга **Радовића** се поприлично намножила, тако да кула Радовића више није могла све примити, а и земља све прехранити када наступе неродне године. Из тих разлога многи чланови задруге, најчешће они који су тек засновали породицу а ређе момци, су се одлучивали да се оделе и да за своје породице граде нове куле, а други су се одлучивали на најтежи корак на иселјење из Мораче тражећи места са бољим условима живота.

Средином XVIII века пада прво иселјење потомака **кнеза Рада Иванова Радовића**. Из Мораче се иселио најстарији син **кнеза Ивана Радева Радовића**, Јован Радовић, отац познатог Карађорђевог војводе и значајне личности у ужичкој нахији Мијајила Радовића. Јован Ивана Радовић, са породицом, се прво населио у Потарје. Ту је кратко боравио. Одатле одлази у Полимље, а из Полимља ова породица се населила на Златибор у село Равни.

Средином друге половине XVIII века, долази до другог по реду иселјења потомака **кнеза Рада**. Синови Исаија Иванова Радовића, који је неко време био калуђер у манастиру Морачи, Петар и Јанко крећу из Мораче са још неким породицама на пресељење у Русију. На путу кроз Метохију Јанко се са својом породицом одвојио од Петра и населио у Пећ. Петар је дошао до Бугарске али је био спречен да иде даље. Из Бугарске је кренуо у Тимочку крајину и настанио се у село Леновац у Црноречкој нахији. Од Петра је чувени јунак из првог српског устанка Хајдук Вељко.

Треће по реду иселјење потомака кнеза Рада се десило крајем XVIII века када су се браћа Јован и Лука, синови Рада Радивојева Радовића, иселили из Мораче и населили у Потарје у село Вашково.

Негде у периоду за време Првог српског устанка па до око 1830. године пада иселјење из Мораче према Милојковића из Белушића у Шумадији, Фуртула из бјелополског краја, Шиљеговића из околине Горажда, Новосела из Страњана код Пријепоља, Гледовића из Косенице

Митрополит Амфилохије Радовић

у пљеваљском крају, Морачанина из Писане Јеле и Павиног Поља у бјелополском крају и Прћенове код Новог Пазара, Илића из Акмачића код Нове Вароши и Томића из Вруље у пљеваљском крају, у чијем предању је сачувано да воде порекло од братства **Радовић** из Доње Мораче. Породична предања братства **Радовић** из Доње Мораче нису сачувала никакву успомену на ове породице, што не значи да они нису пореклом од братства **Радовић** из Доње Мораче. Постоји могућност, ако потичу од братства **Радовић** из Доње Мораче, да је са њима давно изгубљена веза, због промене презимена и удаљености од Мораче па су временом пали у заборав.

У периоду између 1870. и 1880. године из Мораче се иселио Мијајло Сава Радовић и населио у Премћане у Потарју, одакле су се 1906. године

његови синови Милан и Јово населили у Велику Жупу код Пријепоља. Још у Премћанима ова породица је добила презиме Морачанин, које и данас носи.

До овог периода иселјења Радовића су била појединачна и она су се могла пратити, јер су они најчешће насељавали подручје између Таре и Лима, а одатле у правцу централне Србије, источне Босне и Метохије. Веће иселјење Радовића се десило после ослобођења Колашина с околним селима и планинама 1878. године, када се дошло до нових економских извора. Сваки војник добио је свој војнички дио (рало земље) и заједничко власништво у планинама Сињавињи и Бјеласици. И Србија је Црногорцима отворила врата за насељавање новодобијених крајева дуж старе Србије. Осамдесетих и деведесетих година XIX века преселило се више породица Радовића у Србију, у околину Лебана у Туларе, Реткоцер, Сијарињу, Медвеђу и друга места. Иза Балканског рата и Првог светског рата после 1918. године преселило се неколико породица у Бијело Поље и околину Пријепоља, као и у Метохију. Многи Радовићи су крајем XIX и у првој деценији XX века одлазили у разне европске и прекоморске земље по зараду, касније нешто ређе, а број оних који одлазе у иностранство за зародом поново расте после II светског рата. Многи су се после краћег или дужег времена враћали, а неки одлазили по други пут. Многи су остали тамо да живе.

Данас **Радовића** има у већем броју, осим у колашинском крају, у подгоричком, мојковачком, пљеваљском и пријепољском крају. Има породица у околини Бијелог Поља, Пљеваља, Пријепоља, Нове Вароши, Новог Пазара и Ужица, које не носе презиме **Радовић** а у чијем је породичном предању сачувано да воде порекло од **Радовића** из Доње Мораче. Расељених **Радовића** има у Топлици, и то у местима: Гајтан, Туларе, Реткоцер и Сијеринска Бања. **Радовића** има и на Романији, Златибору, Метохији а има их чак и у Пољској – тамо су доспели у XVIII веку. Изван Колашина највише породица **Радовића** живи у Београду. Рачуна се да их има преко 60 породица. Има их још у другим местима не само у Србији и Црној Гори већ и шире.

ЉУЈИЋИ ПОНОСНИ НА СВОЈЕ КОРЕНЕ

Истим прашњавим друмом којим се пре шест и по деценија као дечак скупа с породицом отиснуо у бели свет у потрази за бољим животом, старина Младен Љујић је из далеке Шведске пристигао у завичај, на традиционално годишње окупљање Љујића - чланова братства чији корени сежу три века уназад. Како би се видео са рођацима, још једном прошао чобанским стазама, напио се воде са старог зденца и на породичном гробљу у Бистрици код Нове Вароши обишао гробове предака.

Бистрички засеок Гобате, у коме данас у четири куће живи свега шест Љујића, никада, тврде мештани, као последњег викенда у августу у једном дану није походило више света. Ледину стешњену између висова Соколица и Китоња притисли аутомобили, а под разапетом шагром преко 500 Љујића, свих генерација. Играло се и певало до зоре, обнављале покидане фамилијарне везе и уз пуну трпезу скалпали послови и уговарала нова виђења.

- Ово ми је тек други долазак на фамилијарно дружење и да нисам данас овде, срце би ми препукло од туге. Мада сам у Гобате током година живота у туђини ретко навраћао, нисам заборавио место у ком сам рођен и у ком сам, упркос оскудици, провео најлепше дане детињства. Због тога сам и одлучио да од пензије, коју сам стекао радећи четири деценије као електричар у Шведској, по сто шведских круна, баш данас, поклоним 22-ма породицама Љујића чији су корени овде, а чији чланови бар једном месечно из града долазе у

Гобате. Овај скромни поклон је знак захвалности онима који нису дозволени да ова посна земља зарасте у коров и да се у Гобатама изгуби име наше фамилије – причао је окупљеним Љујићима седамдесетпетогодишњи Младен.

Поклон Гобаћанима : Младен Љујић (лево) уручује поклон од сто шведских круна.

Излоканим сеоским путем који се недалеко од центра Бистрице одваја од магистрале ка мору и пење високо у брда, Љујићи су у засеок Гобате, на седме сусрете братства, пристигли из градова у којима су се скрасили током једне од многобројних фамилијарних сеоба, формирали породице и започели послове. Са хлебом и сољу, како и приличи домаћинима, дочекали су их братственици из Нововарошког краја, потомци Милованови и Мијатови.

- Из оне старе прадедине куће у Стожеру код Бијелог Поља, из које су на размеђу 18. и 19. века због турског зулума у сеобу кренула браћа Мијат, Милован, Арсеније, Средоје,

Панто и Милић, развило се братство које данас по првој наследној линији има преко хиљаду живих потомака. Сада чланови нашег братства живе у преко 100 градова и насељених места у Србији, Црној Гори и још неколико држава света. Има нас на свим континетима, каже Зоран Љујић из Нове Вароши, један од домаћина овогодишњих сусрета.

Како не би изгубили везу са коренима, агилнији чланови фамилије пре десетак година су основали удружење „Братство Љујићи“ и кренули с прикупљањем историјске грађе о прецима и живим члановима братства. Убрзо је објављена књига са родословом и обиљем података о пореклу фамилије, као и брошура са адресама и списком чланова породица Љујића, која се од тада бар једном годишње ажурира.

- Како се не би међу собом заборавили, почели смо са организовањем годишњих фамилијарних скупова и захваљујући њима успели смо да подстакнемо младе нараштаје да негују традицију. Данас наше удружење броји преко 400 породица и има актив привредника и актив омладине и студената. На досадашњим дружењима у Кулини код Нове Вароши, Правошеви на Златару, Грнчареви и Томашеву код Бијелог Поља, Турици код Гуче и у Београду успели смо да се боље упознамо, повежемо и организујемо како би сви скупа радили на економском јачању сваке породице братства – каже Средоје Љујић из Нове Вароши, секретар удружења „Братство Љујићи“.

Ж. Дулановић

Чланови братства Љујићи

Скуп братства Нишавића

ЗАДАТА РЕЧ НАЈВЕЋЕ БОГАТСТВО

Овдје ће се Сјеница Ступом исказује и показује, овдје ће су птице сјенице долетјеле са свих страна, гнијездиле се и пиле се...по њима је овај крај добио име, тако да ниједан крај нема више кумова од сјеничкога краја. Које кумују птице, гора и вода, најсрећнији је. Овдје у Ступу зародио се дио рода – братства Нишавића. Овдје се неће и родило кумство Петровића и Карађорђевића.

Овдје је неће давно неко упитао Петровића: „Чеговић си ти?“ Петровић је одговорио питањем у питању: „А чеговић си ти?“ С поносом Нишавићи у Ступу кажу да су тамо коријење Петровића и Карађорђевића.

Братство Нишавића је изразито широко што говори о њиховоме вишевијековном постојању. Из те ширине настала је дубина њиховог менталитета и њиховог колективног карактера. Ово говори да су се рађали изразито наумити, племенити. Када је год требало памети, имали су је, знајући да она једина царује. Када је требало узети пушку и сабљу, узимали су их, поштујући пуно досто-

јанство оружја, па чак и достојанство противника.

Данас су присутни у школама, факултетима, научним институтима, поштујући научне законе као што поштују праведност као правило живота. Свијет свих врста умјетности обузима један дио Нишавића. Међу њима има пјесника и сликара. Тамо ће се чује црквена музика, ће се чује *Свјатии Боже*, Нишавићи стоје са господством на лицима и умом племенитим. Нишавићи су често дахом и духом снажни, недокучиви.

Лијепо распоређено братство Нишавића од Острелја на Лиму, па ако се крене уз Лим стиже се до Заостра и Сталетине прислоњене у заостранским странама. Ту су куће, домови, огњишта Нишавића. Помогнути појањем старе а увијек младе Урошевице, оснажени шудиковским ћутањем Нишавићи ту вјекују ширећи свој род с мршавих окућница. Чини ми се да Нишавићи у Сталетини никада нијесу признали ниједно сиромаштво. Појам богатства су трансформисали богатством задате ријечи и јасног гледања свакога у брк и чело.

Ступиш ли ногом у Ступ, тамо ћеш видјети скромност, господство, пријатност једног дијела Нишавића који су у Ступу. Као да је сами Ступ замолио Преподобну Параскеву да тог 8. августа буде лијеп, ведар дан. Дубина сјеничкога неба дивила се гостопримству Нишавића у Ступу, дивила се лијепим лицима, кршним момцима, лијепим одивама братства Нишавића.

Пристигли Нишавићи са свих страна...од Шумадије, Војводине, нишке Србије, Новог Пазара и Рашке. Утисак изванредан. Бијеше ту Нишавића чак и у колијевци, а бијеше и најстаријих Нишавића. На њиховим лицима радост. Радо помињу сва насеља Нишавића од првих коријена од Острога светога па све до Новог Сада.

Рекосмо да нема Нишавића који признају сиромаштво. Ће су се год помјерили, брзо су огњишта задимила, дим се ширио што им је било велико предсказање да ће се и они ширити. Нишавић је у давним временима када пород није памтио оца а једва помало ђеда; са дванаест година постајао старешина, домаћин куће и сматрао да није више мали. Орао је плитку земљу, радовао се и најмањем роду на својој окућници. Косио је ливаде и хранио онолико живого колико му је било неопходно да би постојао.

Снагом духовитости, снагом ријечи, приговарао је својим оскудицама да нијесу кадре да помјере његову моралну чврстину. Не признавајући тога честог пратиоца њихових живота, најчешће се одлучивао за скромност. Више је водио рачуна да међу људима буде, гледајући право свакоме у очи.

Одике Нишавића су одлазиле у друга братства, у друге родове и тамо рађале. Својом оданошћу и својом марљивошћу брзо су постајале домодржнице. Тај сој Нишавића одива познат је по томе што су ђевера и брата брзо изједначавале. Радо долазе у род када је веселе и када је мука. Такве одике и данас су ријеткост и често су своме роду биле одступница, сигурност, радост, разговор и понос.

Добих благодарницу од благодарног рода Нишавића. Добих и монографију Нишавића. Задрхтах необјашњиво, предамном се показа цијели један народ што се Нишавићи зову. Осјетих да сам притврдио кумство са Нишавићима са Сталетине.

Драѓушин Масловарић,
проф. Гимназије из Рашке

ВУКАНОВО ЈЕВАНЂЕЉЕ

-Златно перо старца Симеона-

Књижевно-уметничко вече у организацији Народне библиотеке „Доситеј Обрадовић“ у Новом Пазару, одржано 6. новембра 2009. године, било је посвећено беседи о Вукановом јеванђељу. Реч је о најстаријем писаном споменику српске културе и писмености, а које је настало на овом подручју.

Књига је врло значајна и занимљива и са историјског и са научног гледишта, посебно зато што у изворном тексту стоји да је писано у „Пеки, у граду Расу“. Настанак је везан за манастир Ђурђеве ступове, задужбину Стефана Немање. Овај јединствени споменик српске књиге и писмености, без обзира на тадашња историјска дешавања, сачуван је и од средине 19. века оригинал се налази у Русији.

Промоцији су присуствовали многи поштоваоци новопазарске Библиотеке, гости из културног и јавног живота града, као и представници свештенства манастира Ђурђеви ступови и цркве Св. Никола.

Имали смо посебно задовољство да чујемо стручњака из области историје уметности, врсног предавача и књижевницу Тамару Огњивић. У свом представљању је истакла како је везана, и емотивно и научно, за истраживање Вукановог јеванђеља. Истовремено је „самоуважена и благодарна“ због ницијативе која је потекла од руководиоца Библиотеке, како би ово дело, о коме се мало зна, постало доступно јавности. У свом излагању истакла је време настанка, значај и вредност књиге која, и садржајем и ликовном опремом, представља трајно сведочанство о култури и писмености српског народа. Анализом Јеванђеља Тамара Огњивић је покушала да одговори на многа питања: како је настало јеванђеље, коме је намењено, у каквим условим и ко је стварао ово велико дело, у којим годинама је био старац Симеон када је писао?

Беседу је почела текстом насталим пре осам стотина година, који је написао монах Симеон. Иако у позним годинама, он истиче како себе не сматра достојним да се назове именом монашким:

„Пошто су многи почели писати књиге и историје и делати, тако и ја

грешни, ништавнији, најбеднији од свих, недостојан назвати се именом монаха Симеона, желим да известим све по реду о неким догађајима који су се десили по вољи свеколиког владике. Преклињањем и мољењем мене грешног Симеона старца, док сам био у свату, и док се још не разбучих од рода свог, једном молитвом само, Господе Исусе Христе почаствуј мене недостојна, да будем достојан примити иго твој на се“. А он благ и милостив, рече: „Идући за мном, не идеш у ад“, испунивши жељу моју ускоро, то што чеках много дана. Док сам био у манастиру, у

овако одлучио удостојих се да живим у Пеки, граду Расу и написах ову књигу свом господару великом жупану.“

Тамара Огњивић истиче да је током проучавања овог јеванђеља наишла на четири и по центиметра текста или 11 редака који су избрисани, и који у науци представљају први пример цензуре.

С обзиром на чињеницу да се у запису помиње најстарији син Стефана Немање, Вукан, дело је добило назив Вуканово јеванђеље.

Госпођа Огњивић је истакла да у оно време није могао било ко да препишује свете књиге. Избрани писар је морао да буде и „обожен и рукоположен“ и та част је припала старцу Симеону. Поред њега, у писању Јеванђеља учествовало је пет писара, а он је дао завршницу, што сведочи да је старац Симеун морао високо стајати у манастирској хијерархији, да би му то било допуштено. Јеванђеље је исписано само једним пером и из записа се види да је слово било стабилно и да га је изводила „чврста рука“. Исписано је на 189 листова или 378 страна. Има 328 педантно исцртаних иницијала и 2 минијатуре

Вуканово јеванђеље

општежићу, па пожелех да напустим манастир и братију и посветим се Богу. Не помиловах себе. Не поштедох немоћну старост матере своје, имена свога, ради, и љубљену братију оставивши и сестру и осталу родбину, да се догоди оно што не говоре пророци, ни апостоли, него само Господ наш Исус Христос: „Сваког ко оставља мајку и браћу и све остало, и следи ме, сто пута ће задобити вечни живот. У даљем тексту Давид пише: „Која је корист од мог тела када ћу иструлити или када ћу постати прах или објавити истину своју? Време покајања је дошло, јер не треба се сетити тебе на самрти, ко ће ти се у аду исповедати? И све смисливши одлучих да се отуђим од својих родитеља и браће, примих на себе муку и укор, и чак клевету од злих људи, а од ђавола и искушења и поготову насртаје. Али ја све прихватих у име Христа, опомињући се речи Давидових: „Због тебе бих исмејаван сваки дан“ и још „бежах туђ знанцима својим и син странац матери својој. Пошто сам ја, грешни,

преко читавог листа, које су раскошно урађене.

Вуканово јеванђеље је настало пре више од осамсто година, тачније 1202. године и представља непроцењиви извор српске писмености. Пре четрдесет година урађено је фототипско издање у једном примерку и данас се чува у САНУ.

Вуканово јеванђеље је дуго било неправедно запостављено. Није било прилике да буде научно истражено, па је због тога мало познато, изузев одређеном броју стручњака из научних кругова. Циљ вечери и уметничког програма је да се дело истражи и представи јавности. Намера је да се публикује у савременој форми, користећи савремену технологију, и, ако буде било прилике, да се врати у посед српском народу.

У уметничком делу програма, уз сигурну руку руководиоца Биље Павловић, наступила је певачка група „Рашанке“.

Валерија Стефановић

Слово на промоцији

ИЗБИЦЕ ОД ДАВНИНА

(Аутор: Зоран Јеремић, издавач Историјски архив "Рас" Нови Пазар, 2009.)

Добро Вам вече Избичани, надам се да смо у овој подголијској предвечерју сви из Избица. Називам и Рогозни добро вече. Она је подњивила Избице и Избичане. Народ Избица у разним временима, долазио је са осам страна света како би постали становници Избица. Долазили су у Избице: Максимовићи, Јеремићи, Радановићи, Филиповићи, Ђоковићи, Дробњаци; сви су стали под једном именицом – Избичани. Уписани су Избичани, сви у књизи *Избице од давнина* – Зорана Јеремића.

Ни мало није случајно што је књига *Избице од давнина* сама одабрала библиотеку, под сјајним именом Доситеја Обрадовића, у којој ће се о њој говорити. Библиотека је универзална богомоља. У књигама библиотеке смјештени су системи, ликови, судбине, карактерологије, тако да свака стиче утисак да се овдје најјезгровитије одговара на питање: *Шта је човек, а мора бити човек*. Ово истовремено постаје и став који представља видљиви и невидљиви ВИС, њему тежимо сви. Ова књига коју представљамо јесте воздизање, прегалаштво и узвишење Зорана Јеремића. Она ће остати увијек мотив за нову књигу.

Огромни слојеви наслеђа примамили су Зорана Јеремића баш као што су примамљивали и Вука Стефановога. Аутор књиге *Избице од давнина* је највјероватније био замишљени ђак у ђачкој клупи. Размишљао је о појмовима старина, прошлост, традиција, народ, култура, вјера, територија, држава.

Доситејевски се досјетио, тако са сјетом и сјећањем заискрио је у њему Цвијићев дух. Готово да можемо бити потпуно сигурни да је Јеремић знао цијену шешира професора Вујића. Рано је сазнао симболику отвореног прозора, и лет шешира, јер је разумио бесконачност простора и времена.

Јеремић је онај, емпиристичко-рационалистички прегаоц који је у потпуности усвојио став, универзално-научни – *ничега нема у разуму што је прије тога није било у чулима*. Неријетко чујемо, прошлост, историја, традиција – све то нек' заборав покрије. Праштамо им, јер не знају да је прошлост извјеснија од свега онога што ће доћи, јаснија је од свега онога *можда* – *можда ће бити*.

Насловна страна књиге Избице од давнина

Зоран је у себи сабрао времена у којима никада није био. У том збиру зналачки издваја посебности које су за њега зрна, сјемења прошлости са којима он доказује да су народ, живот народни исто што и душа; вјечни и неуништиви. Јеремић је знањем карактеролога измјерио свако чело мушко, сваки брк, сваки људски скок, сваку људску наумитост. Реченицом је измјерио, мишљу описао сваку давњу одиву, била она од рода Радановића, Јеремића, Филиповића.

Етичко-социолошка грађа у књизи *Избице од давнина* исказују Зорана Јеремића као осмишљеног, циљем јасног побуњеника. Својом формулисаној побуном он жели да одбрани истину о Избицама, јасну као Бог, као Сунце, као вода, као гора. За аутора је историја вјечна творитељица народа, култура, она је претходница етике, социологије, гносеологије, покретач је многих научних и књижевних дјела. Зоран умије да изабере чврст ослонац на којем може као истраживач да стоји сигурно.

Он се креће кроз читаву грађу методом индукције. Прави је истраживач, изванредно је поставио циљ, брижљиво је одабрао методу поступности, од једноставног ка сложеном. Књига почиње са опажајно-чулним свијетом, визуелном импресијом, која је паметно одмјерена, паметно коришћена. Зоранова метода припада систему главне премисе, главнога става, главнога суда. Аутор показује

латентни аналитички приступ зато што свакоме лику додаје верификовану истину. Својим умијећем додаје животима ликовима одежду менталитета која је у сваком тренутку вриједна пажње. То је она динамичка живост књиге која читаоца држи под неком врстом истраживачке озбиљности. Међутим ако овој методи не додамо синтезу, спајање, те главне моћнице разума, онда би Зорана Јеремића оставили недореченог.

Његов језик је једноставан, примамљив, стил је јасан. Књига је права вриједност због своје јасности, једноставности, а опет сложености која не дозвољава прилаз никаквом фолклористичком мозаику.

На некласичан начин, методолошким приступом, ми баш у овом дијелу промоције постављамо питање шта је написао Зоран Јеремић? Написао је сјајну опомену питањем *шта је човек?* Описао је стопу Земље у бесконачности простора, описао је кап у капи воде, кап росе, људску муку, сваки смијех дјетета, дјевојке и старца. Описао је момачко-дјевојачку бригу и сваки сан старице.

Књига се може подјелити у три дјела, то су: територија, култура и становништво. Према строгим научним захтевима била би то историја, етика, социологија.

На самом почетку занимљиво је то што су многи називи мјеста добијали своја имена према рудним богатствима, што одаје утисак чврсте, не баш једноставне прагматике. Аутор показује да се на територији Избица налазе остаци рудника племенитих метала. Ко год буде читао ову књигу научиће како је народ знао да из дефиниције некога метала крсти брдо, долину, шуму, ријеку.

У другом дијелу налази се култура у најширем смислу овога појма. Јасно се показује доминација православља и православних празника. Посебно је исказана трострукост, знање о нама самима, ко смо и како вјерујемо. Описи шта је Божић, каква је то празник. Млади Бог се показује као потенцијал вјечнога трајања народа који му вјерује. Бадњак, жито, положаоник, домаћица, домаћин, ватра, симболи су сјаја, топлине и напретка свакога дома.

Васкрс, Васкрсење ради спаса, чиста је вјера којом човек осјећа да душом долази на свијет, да је душа једино вјечна, неуништива. Аутор је

показао да се примакао филозофији односно великом ставу *вјеруј ња са знај*.

Крсна слава и сви обичаји који је прате важан је део живота Избичана. Без ње, Избичани би били сиромашни духом, сиромашни витештвом. Избичани поштују духовно богатство. Јеремић их представља као народ који тежи ка ономе што је тешко бити а то је човјек. Избичанима човјештво вреди чак више од живота. Његови ликови као да се служе оном народном *Не учини оно што те за њане, Није мана за два до три дана*. Вјерујући да су ови пријекори нека врста императива Избичани се њима руководе да им ништа нечовјечно дом не нападне.

Избичанин Зоран Јеремић као да је отишао у она стара времена када није било печата и потписа. Он је од себе створио бранича свега што један народ народом чини, он сматра да је народ истина.

Трећи део књиге је карактеристичан по становништву, по многим миграцијама, досељавањима чији узроци су најчешће били чување моралних вриједности на било којој страни свијета. Народ у Избицама је поносан на своје недаће, муке, насмијан је у најтежим данима и годинама јер га је *вјера у Бога и у своје руке* водила напријед. Јеремић смјело описује горњи ток Лима као мјеста њихових давних огњишта. Избичани су долазили од Проклетија, Виситора, Комова, Чакора. Напуштали су своја огњишта трагајући за својим бићем. Енергични да одбране образ, част, улазили су у нове немаштине, у нове муке ради имена најједноставнијега и најсложенијега – човјек. Из овога се јасно види да није тешко сазнати ко данас живи у Избицама. Свако препричавање умањило би вриједност књиге *Избице од давнина*.

Црква Свете Тројице у Избицама није изграђена само каменом, она је настала свијешћу једнога народа. Црквено појење до Бога стиже. Црква Свете Тројице је скупштина светих. То је кућа свих Избичана. У њој су сви једнаки. Њоме се диче и кажу: *Наша је, у њу може ући ко год хоће јер ће видјети да пошћујемо човјека, Бога изнад нас и комад неба што нас покрива*.

Дежевска долина наткриљује, чува Избице миром, а на вратима самих Избица исписује ове ријечи: *Вјера без дјела је празна, дјела без вјере су јалова!*

Драгуншин Масловарић

И КЊИЖЕВНИК И ТРАГИЧНИ ЈУНАК СВОГ ДЕЛА

(Григорије Божовић: *КРОЗ НЕКАДАЊУ ТРОМЕЋУ, Путописна проза о пљеваљском крају из 1932. године*. Приредио, предговор, напомене и биљешке написао и рјечник сачинио Добрило Аранитовић, Издавач ИКП “Заслон”, Шабац, 2007)

Књига *Кроз некадању тромеђу* је путописна проза о пљеваљском крају која је писана у другој половини 1932. и делимично у првој половини 1933. године, када је аутор као професионални новинар београдског листа “Политика” био извештач из овог краја. Ове занимљиве путописне репортаже преузео је са страница “Политике” вредни културни посленик Добрило Аранитовић и тако је настала поменута књига која чини част и аутору и приређивачу, као и пљеваљском крају, а нарочито породици Јеловац из села Захума код Пљеваља која је штампање ове књиге финансијски помогла. Тако су се стекли погодни услови да нешто више од седамдесет година од ове, у новинама публиковане прозе, она поново буде доступна читаоцу у лепо припремљеној и опремљеној књизи. За то посебне заслуге има агилни и неуморни Добрило Аранитовић који је то схватио између осталог и као завичајну обавезу, али и као научни и приређивачки изазов, па његов предговор, напомене, белешке и речник, као и ангажовање компетентних рецензента, омогућавају сасвим присан контакт са аутором и његовим делом. Тако је овај искусни научни радник, који је по образовању филозоф, а по ширем интересовању истраживач из разних области (историја, књижевност, традиција, лексикографија и фолклор) и који се нарочито потврдио као библиограф и приређивач дела наше културне баштине, наново актуелизовао теорију рецепције Ханса Роберта Јауса, инсистирањем на доследној и природној релацији аутор, књижевно дело, читалац. А читалац ове књиге је већ њеним предговором упућен у правом смеру, на рецепцију једног аутора који је био скрајнут и игнорисан више од педесет година, углавном из идеолошких и неких других разлога.

Ко је био Григорије Божовић и каква је његов грех због кога је кажњен смрћу и заборавом? У најкраћем његова животна и стваралачка биографија би се могла свести на следеће: рођен је у селу Придворици у Ибарском Колашину 1880. а стрељан је у

Београду у ноћи између 1. и 2. јануара 1945. године. Био је син свештеника а завршио је Богословско-учитељску школу у Призрену. Потом је као стипендиста Краљевине Србије студирао литературу на Духовној академији у Москви. По завршетку студија постављен је за сунплента у Богословско-учитељској школи у Призрену. Касније је неко време био професор Српске ниже гимназије у Битољу, а потом се враћа у Призренску богословију. Због једног критичког написа о радикалском министру просвете у београдском листу “Штампа” био је отпуштен с посла 1913. године и искључен из просветне службе. Као човек из народа био је демократа републиканских погледа, укључио се у политичку борбу па је биран за народног посланика у два мандата, а када је 1927. изгубио на изборима “новформирана радикалска власт га је екскомунисирала из политике и државне службе тако што га је у 48 години пензионисала”. Као зрео стваралац 1928. је прешао у редакцију београдског листа “Политика” и постао један од њених најбољих новинара, путујући по разним крајевима земље објављивао је на њеним страницама раскошне репортаже, попут ових о којима је реч у овој књизи. У “Политици” је остао све до 6. априла 1941, а после бомбардовања Београда са двадесетогодишњим сином дошао је код својих пријатеља у Пљеваља и сместио се у кући породице Ратковић. Од маја 1942. године био је члан и секретар Српско-муслиманског комитета у Пљевљима, а једно краће време је уређивао лист овог удружења “Пљеваљски весник”. У пролеће 1943. прелази на Цетиње, одакле је годину дана касније отишао у Ваљево, где је ухапшен после ослобођења овог града, пребачен у затвор Озне у Београд, и после краћег времена по пресуди Војног суда стрељан негде у околини града, тако да му се до данас ни за гроб не зна.

Према мишљењу Гојка Тешића био је “највећи и најзначајнији српски реалиста двадесетог века”. А Јован Скерлић га после његове прве збирке приповедака *Из старе Ср-*

бије најављује у својој *Историји нове српске књижевности* и сврстава међу писце који у српску књижевност уводе “крајеве који у њој никако нису били представљени”. Између два рата словио је за једног од водећих српских писаца, о њему су многи похвално писали, а чињеница да је 1940. године изабран за председника Српског ПЕН-клуба најбоље говори колико је његово дело уважавано. После Другог светског рата овај писац је први пут поменути у *Југословенском књижевном лексикону* 1971. Књижевни историчар др Бошко Новаковић уз навођење његове библиографије написао је и следеће: “Стрелан као издајник, због сарадње са окупатором. Његова проза је мешавина фолклорног податка, карактеролошког записа и нарације, конзервативна и реакционарна у суштини, али се одликује изванредном једрином језика и особеним прегнантним стилем, елегантним и

погодним у уобличавању пластичних људских ликова”. У иначе обимној *Историји српске књижевности* др Јована Деретића из 1983. Григорије Божовић се не помиње. Међутим, деведесетих година прошлог века, када су трудом Гојка Тешића у Приштини објављена Изабрана дела Григорија Божовића у четири књиге са биографијом и библиографијом, интересовање за његово дело је појачано. О њему пишу савремени истраживачи наше књижевне историје Предраг Палавестра, Миленко Јевтовић, Гојко Тешић, Радивоје Микић, Даница Андрејевић, Александар Јовановић, Милорад Р. Блечић, Ненад Љубинковић и други. Па и напор Добрила Аранитовића и књига *Кроз некадању штремеђу* је плод тог интересовања и настојање да се новим читањем и савременом методологијом објективно осветли једна страна књижевног стваралаштва Григорија Божовића, а то је ње-

гова путописна проза о пљеваљском крају. Слично су пре десетак година урадили Пивљани и Дурмиторци објављујући књиге *Крајина Лазара Сочице* и *Пирлићор Војводе Момчила* које су такође састављене од путописних репортажа о њиховом крају које је Григорије Божовић објавио у “Политици”.

Књига *Кроз некадању штремеђу* је састављена од двадесет и пет путописа и два портрета који су писани у оквиру циклуса “Некадања тремеђа” којим је аутор, како рече Добрило Аранитовић “увео пљеваљски крај у повлашћени простор своје ‘путописне географије’”.

Иначе склони смо да прихватимо мишљење оних истраживача путописне прозе Григорија Божовића који у његовим тематским циклусима везаним за један крај и његове људе, виде путописне романе цикличне форме који су у савременој књижевности и у свету и код нас актуелни.

Пре педесет година*

ОМЕР-БЕГ БАЈРОВИЋ

Право је и потребно је споменути и покојнога Омер-бега Бајровића, мајора црногорске војске из Пљеваља. Јер он то заслужује пред савременицима.

За време турске владавине, од када је Аустро-Угарска посела војнички Пљевља, у том граду православно Срби су у Омер-бегу стекли не само правага пријатеља него и брата. Члан велике и утицајне муслиманске породице Бајровића, којој је на челу био његов брат Мехмедпаша Бајровић, богат и виђен, Омер-бег је на чудо муслиманима и велико изненађење православнима јавно огласио себе за Србина муслиманске вере. На ову чињеницу одиста из данашњег доба ваља озбиљно загледати. Јер је она и чудна и значајна. Његов брат као заслужан Турчин добио је од султана пашине знаке. Цела његова породица осећала се турском. Сав Санџак, као уосталом и цело царство, веровало је да је сваки муслиман Турчин. У то доба ретко је који босански муслиман мислио да је Србин. А Омер-бег је то не само сазнао но и огласио. То је било право јунаштво, подвиг, јер је таква ствар била јавна саблазан за пљеваљске муслимане и турске власти, а за Аустро-Мађаре пркос и велика непријатност. Бити муслиман и огласити се за Србина - то је онда значило срамну ствар, верско и национално отпад-

ништво, ђаурство. Готово - ђаурство. Свесно и храбро, мирно и достојанствено је преко тога прелазео Омер-бег и умро као Србин муслиманске вере.

Кад га муслиманска околина није могла усаветовати, нити аустријска војна посада застрашити, онда су заједнички то почели објашњавати, да би га потценили и омаловажили, да би га изложили потсмеху. Где су стигли и где су могли стали су уверавати да је све то бегова беспослица, чудачење, пијани инат и бенављење: ето пало бегу на памет да, на своју срамоту, буде оригиналан и буде мимом свет и збиљу, мимо истину и памет!... То су му набацали кад већ нису могли рећи да је поткупљен, пошто је био врло богат и велики господин.

Међутим, Омер-бег је био спонтани Србин. Јер је до тога сазнања дошао без икакве жеље за какву добит или да буде оригиналан. Видео је да није Турчин, знао је за своје порекло, осетио је да је једно са онима који говоре као он а не са онима који говоре турски и другчијег су облика. И читао је. Па кад је до тога уверења дошао, јавно је то признао и огласио. Почео се дружити више са Србима, ићи са учитељима и доцније са професорима, походити саборе српске и школе о прославама. Постао је убрзо брат и пријатељ и, премда увек лојалан

турски грађанин и добар муслиман, од њега православно нису крили ни једну своју бригу нити коју националну тајну ако је било. У свима народним манифестацијама узимао је учешћа озбиљно и свесно.

Године 1907. изгорела је Скопска гимназија. У Пљевљима као и свуда по српским местима отворен је био упис за добровољне прилоге. Прилагали су сви колико је ко могао. Али највише Омер-бег Бајровић. Дошао је ондашњем директору Пљеваљске гимназије г. Петру Косовићу и приложио дванаест дуката за Скопску гимназију да се објави и - стотину наполеона да се пошаљу али не објављују!... Ето још је жив г. Косовић, а мислим да се и по архивама налази траг.

Осим признања и љубави Пљевљака и целе Старе Србије, Омер-бег је за живота добио “Светога Саву” и “Данила” о врату и 1913. године мајорски чин од црногорског владара. У оном првом налету у Санџак 1914. Аустријанци су га стигли у Пријепољу, где га је неко показао, одвели у Сарајево где је убрзо умро, мучен при спровођу и у затвору.

Пљевљаци су нарочито задужени да лепо чувају спомен на Омер-бега Бајровића.

Григорије Божовић

* објављено у *Политици* 21. јуна 1931. године

Наравно, главни јунак је сам писац који има јасно постављен циљ да све види и све чује што налажу објективне околности, па да онда то синтетизује у субјективни доживљај, онако како то одговара његовим емоцијама и изузетној интелектуалној ширини. Зато није чудо што он лако и присно успоставља контакте и гради трајна пријатељства у срединама о којима пише, а то се нарочито види у односу према Пљевљима и Пљевљацима, где се у несигурне рагне године склонио да преживи.

Још на путу од Рудог према Пљевљима, путописац који се очито добро припремио за овај поход, уочава све специфичности овог краја, усмеравајући посебну пажњу на сиромашног човека, дојучерашњег рајетина, који уз вековну заосталост и тежак живот и сам осећа последице велике економске кризе, која разара његову породичну задругу, уз бројне личне драме као одраз заиста тешког живота. Зато Тронеђа јесте свет у малом на макро плану, али са друге стране то је наша специфична ситуација са суровим поднебљем, лошим путевима, неродним и уопште оскудним годинама, и са стоком где је, како путописац констатује “говедо мало, кржљаво, овца са најгорим рунном у земљи”. Сва уочавања брижљиво стилизује у беспрекорну документаристичку причу о крају и људима од којих је пажљиво “слушао легенде, предања и локалну историју, записивао заповести о судбини мртвих и живих хероја и паћеника, осматрао живот и споља и изнутра”. При томе виђено и доживљено не идеализује и не банализује, већ објективно, реалистички беспрекорно пројектује као стварност и живот, који је ту и сада па свиђало се то коме или не. Такав је његов доживљај Пљеваља и Пљевљака, где су историја и традиција представљене са оне ведрије стране, најчешће кондензоване у сочне анегдоте, у којима су главни ликови Арнаут Тоска Сулејман-паша, Бајровићи, Шећеровићи, Бајићи, Живковићи, Грујичићи, попови Шиљци, као и онај весели бекрија и певач Бајро Башић који уз полић “дивно извлачи севдалинку “Шта ћу јадна”.

На аутора нарочит утисак оставља манастир Света Тројица у коме се уз мноштво реликвија налази ћивот и штап Светог Саве. Његов поуздан водич је предузимљиви архимандрит Серафим Царић, који “на живот гледа врло тврдо, веома озбиљно и религиозно, дубоко верујући да су и њему у животу витрала она два начела потврдно и одречно”.

Међу другим знаменитим ликовима Пљевљака у овом путописном роману посебно зрачи “Арнаутин витешког менталитета” Тоска Сулејман-паша Колоња, који је према казивању Пљевљака “савесно вршио своју дужност, и тиме необично задужио народ, оставивши спомен да ценимо и поштујемо једног сјајног Арнаутина у најсрбистијем куту Старе Србије”.

Ауторове припреме за путовања из Пљеваља у брда (Мељак, Бобово, Косаница, Премћани, Чемерно и Бабине) или у жупну Буковицу, су темељне и пажљиве што подразумева поуздане водиче, какав је бивши директор пљеваљске гимназије Влада Нешковић, човек цвијићевског кова, и свршени матурант из Бобова, Јован Драгутиновић. Они нашег јунака и наратора воде и заводе у живописне крајеве испод чудесно лепе Љубишње, кроз крстате шуме и простране ливаде, кроз села и засеоке, наилазе на занимљиве и необично гостољубиве људе, који би волели да се и о њима и њиховом крају нешто напише у новинама. А он описује природне феномене, упечатљиве топониме и крајолике, временске непогоде, али најзначајнији слој у структури његовог путописа је “историјска и псеудоисторијска прошлост, етнографија и фолклор, затечена социјална и културна стварносна збиља и човек у ситуираном географско-друштвеном миљеу” (Милован Богавац). Уз суптилну анализу утисака, поготово оних који су везани за приче о давним догађајима, или сусрете са стварним људима, као што су Милован и Тодија Старчевић из Мељака, Ђурица и Милован Божовић из Бобова, Горан Пуповић, Филип Јеловац, Спасоје и Јован Војновић, Павле Мијатовић, Грубан Петровић и други, реконструисан је један живот који је сав у знаку борбе за опстанак и преживљавање, у којој се само памти оно што је чојство и јунаштво, што фабулу ове путописно-романескне прозе чини занимљивом и на моменте неодољивом. Читалац ове ликове доживљава с једне стране реалистички последно, дакако у одређеном историјском контексту, а са друге симболички, у смислу традиције и патриотског духа једног краја знаног из усмене народне традиције, песме и предања.

Наш јунак и наратор из Пљеваљских брда силази у питому и родну Буковицу, у то време насељену претежно муслиманским живљем, а и овде има поузданог водича у лику доброћудног и веселог Тевфик-бега Тахирбеговића, који све зналачки по-

казује, објашњава и тумачи, тако да је и сам аутор изненађен једним изванредним смислом за суживот и толеранцију што се у другим сличним срединама тешко постизало. Знатижељном госту је указана част и ретко гостопримство, показују му муслиманску кућу и породицу, воде га на теферич у Бурићима, коњима језде преко Бољанића и Поблаћа до Чајничца, а то значи из авантуре у авантуру, баш као у правом акцидном роману. Наравно, и овде су присутни неодољиви народни мудраци и шерети, као што су Ваис-бег Тахирбеговић, Селим-ага Жига, Осман-бег Бавчић и други, без којих би и живот и ова аутентична путописна проза била мање занимљива.

Већ у августу те 1932. аутор још једном из Пљеваља иде у брда, али овог пута на другу страну, на Чемерно, а нешто касније из лимске долине и манастира Бање, у бунтовне Бабине, и у оба похода су поуздани водичи већ помињани архимандрит Серафим Царић и један млади бањски калуђер. Уз лепоту крајолика аутор помиње “опојне вале планинске свежине, засићене мирисом боровине и мајчине душице”. А пишући о Бањи код Прибоја аутор зналачки тврди да после Дечана манастир Бања има најлепши положај од свих наших средњовековних манастира.

На крају путописни роман о тронеђи аутор завршава упечатљивим портретима двојице знаменитих Пљевљака: Јована Ђирковића и Омер-бега Бајровића.

Књига *Кроз некадању тронеђу* уз обиље етнографско-фолклорних, топографских и морално-психолошких детаља говори о пљеваљском крају и делимично средњем Полимљу, и једном већ давном времену, о његовом становништву и сложеним мултикултурним и мултиверским односима који су били карактеристични за овај крај. Свакако је то више од сведочења знатижељног путника. Судећи и по аутентичном изразу и по креативним захватима реч је о изванредној прози која и анимира и обавезује, јер је Григорије Божовић и својим животом и његовим крајем, а поготово делом које је више од пола века прећуткивано у српској књижевности, стекао славу књижевног јунака који у романескној путописној прози *Кроз некадању тронеђу* има своје посебно место и значење, неоспорно захваљујући, поред осталих, и Добрилу Аранитовићу, који је нарочито заслужан за ову, али и неке друге књиге из наше културне баштине.

Мирко ИКОНИЋ